

GEDENKKLANK

AMEIDE EN TIENHOVEN

1933 - 1945

the Ca^{2+} concentration in the cytosol, the Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum, and the Ca^{2+} concentration in the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the cytosol is determined by the balance between the Ca^{2+} influx from the extracellular space and the Ca^{2+} efflux from the cytosol to the extracellular space and to the endoplasmic reticulum.

The Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum is determined by the balance between the Ca^{2+} influx from the cytosol and the Ca^{2+} efflux from the endoplasmic reticulum to the cytosol.

The Ca^{2+} concentration in the nucleus is determined by the balance between the Ca^{2+} influx from the cytosol and the Ca^{2+} efflux from the nucleus to the cytosol.

The Ca^{2+} concentration in the cytosol is also determined by the Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum and the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum is also determined by the Ca^{2+} concentration in the cytosol and the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the nucleus is also determined by the Ca^{2+} concentration in the cytosol and the endoplasmic reticulum.

The Ca^{2+} concentration in the cytosol is also determined by the Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum and the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum is also determined by the Ca^{2+} concentration in the cytosol and the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the nucleus is also determined by the Ca^{2+} concentration in the cytosol and the endoplasmic reticulum.

The Ca^{2+} concentration in the cytosol is also determined by the Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum and the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum is also determined by the Ca^{2+} concentration in the cytosol and the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the nucleus is also determined by the Ca^{2+} concentration in the cytosol and the endoplasmic reticulum.

The Ca^{2+} concentration in the cytosol is also determined by the Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum and the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum is also determined by the Ca^{2+} concentration in the cytosol and the nucleus.

The Ca^{2+} concentration in the nucleus is also determined by the Ca^{2+} concentration in the cytosol and the endoplasmic reticulum.

The Ca^{2+} concentration in the cytosol is also determined by the Ca^{2+} concentration in the endoplasmic reticulum and the nucleus.

**HET AANZIEN
VAN
AMEIDE EN TIENHOVEN
IN DE JAREN 1933 - 1945
door Paul Will**

**UITGAVE VAN
DE HISTORISCHE VERENIGING
AMEIDE EN TIENHOVEN
1995**

TEN GELEIDE

Het leek de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven passend om ter gelegenheid van het feit dat ons land vijftig jaar geleden bevrijd is, een poging te doen de gebeurtenissen - met de nadruk op de plaatselijke voorvallen - uit die benarde periode op een rijtje te zetten vóór het echt te laat is.

Het zal de oplettende lezer opvallen dat het geen zuivere geschiedschrijving is geworden en dat het waarschijnlijk niet in alle details klopt. Het is meer een plukje geschiedenis van herinneringen geworden. Om die verre tijd - en dat is me lang geleden - in het geheugen terug te roepen, is geen gemakkelijk werk. Iedereen heeft zo zijn eigen belevenissen en indrukken. Uw oorlog is de onze niet, zelf heeft de auteur bijvoorbeeld de aanloop als lagere-schoolkind op afstand meege maakt. Die vijf volgende jaren heeft hij als half volwassene waarschijnlijk bewuster beleefd, maar het ongewone en spannende zal hem meer bijgebleven zijn dan de grote zorgen die de ouderen gekend moeten hebben.

Verder moeten we in het oog houden dat onze dorpsgemeenschap slechts een miniem deeltje vormde, en dat wat direct om ons heen voorviel, niet het verhaal is. Dat wat wij in het toenmalige Ameide en Tienhoven hebben ervaren, is slechts een klein deeltje van heel het wel en wee in het wereldgebeuren. Het is niet voor niets dat wij met de regelmaat van de klok - of anders en beter gezegd: met de onregelmaat van die tijd - wederwaardigheden vermelden die zich iets verder van huis en de Waard hebben afgespeeld. Niet met de bedoeling om het boek dikker te maken, maar omdat die ons bezig hielden en waarover wij ons destijds dik maakten.

Op het moment dat wij ons aan het verzamelen zetten, hadden we een handzaam aantal informanten en een afzienbare stapel gegevens voorhanden, maar in de loop van het werk kwam er steeds meer los, zoveel, dat schifting hoognodig werd. Wij hopen dat hierdoor de kijk op het totaal een tikkeltje genuanceerder is geworden, geen verhaal van koele feiten maar van een voelbaar verleden en ervaring van niet bestorven emoties.

Geschiedenis gaat immers over mensen; voorop stond het idee juist naar boven te halen de herinneringen aan en voorvallen van deze roerige periode, gekenmerkt door een groot saamhorigheidsgevoel en de verwachting van de goede afloop tegenover het nare gevoel van onzekerheid, gewetensnood, honger en gevaar.

Het werd de Vereniging, voorzover deze het illustratiemateriaal niet zelf wist te verzamelen, door generatiegenoten en anderen gul ter hand gesteld. Hiervoor hartelijk dank. In het bijzonder willen we dankbaar gedenken ons helaas ontvallen lid en medeverzamelaar van gegevens, Gerrit den Oudsten, aan wie we goede herinneringen bewaren. Samen met hem heeft schrijver dezes een serie middagen doorgebracht in het Zederiks archief op zoek naar gegevens omtrent Ameide en Tienhoven in crisistijd en oorlogsjaren.

Verder willen we met ere vermelden de leden: Krijn van der Grijn te Ameide, Machel Haag uit Elst en Peet van Toor te Haarlem, die in de pen, hun zielepoot, geklommen zijn om hun 'memoires' aan het papier en ons toe te vertrouwen. En heel in het bijzonder zijn wij Arnold Will uit Zeist erkentelijk, die nu, evenals in onze beide vorige uitgaven het zetwerk en mede de lay-out heeft verzorgd. Op deze wijze hopen wij erin geslaagd te zijn de sfeer van die vervlogen dagen enigermate op te roepen en een aantrekkelijk lees- en kijkboekje te bieden met een behoorlijk aantal lezenswaardige en informatieve stukjes en nogal meeslepend plaatwerk.

HET BESTUUR DER HISTORISCHE VERENIGING A/T

GEDENKEN

Allereerst iets over de titel: GEDENKKLANK

Deze naam is minder antiek gespeld dan die van zijn voorvader, nl. **de Nederlandsche Gedenck-clanck** van Adrianus Valerius. Van deze notaris-schepen uit Veere is Anno 1626 een geschiedenisboek uitgekomen over de achteraf zo genoemde Tachtigjarige Oorlog, waarin het historieverhaal herhaaldelijk wordt afgewisseld met liederen. In plaats van zo'n lied hebben wij de tekst vervlochten met afbeeldingen, enz., waaraan geen gebrek bestond. Wel aan echt regionale foto's, wat weliswaar verklaarbaar is, maar ondanks dat jammer blijft.

Wij vonden de titel veelzeggend: gedenken heeft niet enkel met het verleden te maken, maar ook met het hier en nu en de toekomst. De koppeling van het grondwoord met het voorzetsel 'aan' ligt vóór op de tong: denken aan, dat is in de eerste plaats terugdenken. Wij willen herdenken met diepe eerbied de oorlogsslachtoffers uit ons midden. Tevens gedenken wij onze ouders en grootouders, die de nood van dat wolfsgetij aan den lijve hebben ervaren en hoe wij als hechte dorpsgemeenschap het doorstaan hebben.

In de tweede plaats zit in dit 'denken aan' een waarschuwing en een opdracht. Het is èn achterwaarts zien èn om je heen zien in de betekenis van: acht geven op. Dit omzien in de zin van terugzien heeft pas zin als het tevens inhoudt om je heen kijken, nu en over de grenzen van onze woonplaats en ons vaderland heen de wijde wereld in, Je daarbij steeds afvragend hoe dit alles in vredesnaam kon gebeuren en voor het heden beseffen dat - o, schrik - het weerom opnieuw kan gebeuren. Hoor maar het geweld en gesnik en zie maar naar de tranen en het verdriet van Midden-Europa, de terreur van Cambodja, Rwanda en de genocide in Oeganda!

Horen, zien en niet zwijgen!

Hoe staat het ook weer vermeld op de gedenksteen op de Bloemendaalse Erebegraafplaats? Daarin staan onder meer de woorden staan gebeiteld van de verzetman Henk M. van Randwijk, geboortig uit Gorinchem:

'Bedenk dat hetgeen gisteren bedreigd werd, morgen opnieuw in gevaar kan verkeren. Bescherm het en wees waakzaam.'

VOOR DE OORLOG

Ligt het niet voor de hand eerst enige aandacht te besteden aan een paar vooroorlogse toestanden, gebeurtenissen en indrukken? De oorlog kwam niet uit de lucht vallen en daarbij: telkens weer rijst de vraag waarom de mensheid werkeloos bleef toezien, hoe volksmenner Hitler kans zag met zijn waanzinnig gebrul een heel volk in de soldatenlaarzen te krijgen, een massa fakkels en geweren te doen hanteren?

Maar ja, 'bij nader inzien', dat is achteraf constateren en wie dat doet, heeft gemakkelijk praten.
Het opschrift 'voor d'n oorlog' is meer dan een tijdsaanduiding, het is een begrip, gevoed door herinneringen.
Herinneringen aan wat wàs, verloren ging en niet weerkeerde.
Voor-de-oorlog is ook een begrip voor hen die te jong zijn om zich iets ervan te herinneren, maar wel de verhalen kennen van de generatie die de breuk met het verleden aan den lijve ervaren heeft.

Voor d'n oorlog: ach lieve tijd; mooie en minder mooie dingen, plus- en mintekens; littekens ook eretekens hebben we aan deze kritieke, maar evenzo knusse jaren overgehouden.

Het was de tijd dat oud en vooral jong, op zaterdagavond Termei of op zondagmiddag de Slotbogerd rondliep en dat de lanen van het Slot open waren, als de kersen rijpten. Waar is de tijd gebleven dat de schooljeugd mocht meeheujen en wrakkies ging zoeken?

Er was een tijd dat je probeerde je meikevers in een jampotje in leven te houden en je op zoek ging naar uit den vreemde overgewaaide coloradokevers, die je tegen beloning kon inleveren. Die stonden afgebeeld op grote biljetten die in de schoolgang hingen: beestjes met vuilgele ruggetjes en zwarte strepen erop met een beetje oranjekleurige kop, die het voorzien hadden op de aardappelplanten.

Het was de tijd dat de Prinschengracht - nog met s-c-h gespeld - echt een gracht was en d'n hogen Dijk onverhard, beter gezegd onbestraat was op het middenpad na. Dat was een klinkerpaadje voor de trekpaarden. Die dijk deed hoogzomers letterlijk een boel stof opwaaien en was bij regen en sneeuw modderig en vol plassen.

Gelukkig hadden we een dijkschrap: Pieter Veen!

Dat was de tijd dat we als jongens op onze buik in het gras lagen langs de Lekdijk om autonummers te noteren. Wie reed er toen een luxe auto? Paard en wagens, ja, die waren er te over. Gek hé, thans zijn paarden luxe en hebben auto's zich onmisbaar gemaakt!

En kruiwagens; dat was de tijd dat het Termeise vrouwvolk de was ging spoelen 'onder an de trappies'. Hoe zij klessebessend met elkaar met hun felgeverfde bakken op zo'n platte kruitwagen geladen op maandagochtend naar de Lek trokken.

Het was de tijd dat er nog stoombootjes op de Lek tjoekten en dat je, wanneer je goed luisterde ze hoorde fluisteren van:

"Tobbe, tobbe, tobbe...".

Jazeker, de tegenstelling tussen rijk en arm was behoorlijk groot. Dit contrast is gelukkig nu aanzienlijk minder en milder geworden.

Het was de tijd dat als het Paardenmarkt werd, gewone huisvrouwen met hun trommels koek en tegen Sinterklaas met speculaas langs de deur kwamen. Op 5 december liepen ook de 'ieos', de 'verkleedes, die kwamen langs de deuren en hielden hun hand op om een beetje snoep of een centje te vangen.

BIJ ONZE OOSTERBUREN

Wij schrijven 31 juli 1933, het moment van de koude staatsgreep. Herr Hitler, die fel-ogige man met zijn Chaplin-snorretje is het gelukt na veel gewroet achter de schermen rijkskanselier te worden. De grote verkiezingsbelofte van zijn partij, de NSDAP om van Duitsland weer een groot, rijk en welvend land te maken, klinkt vele Duitse kiezers als muziek in de oren: 33 % van de stemmen heeft hij in de wacht gesleept. Met zijn boek **Mein Kampf** onder de arm preekt de sluwe vos zijn passie. Deze 'nazi-bijbel' was voor een deel tot stand gekomen in de gevangenis, toen hij een straf moest uitzitten vanwege een staatsgreep die hij had beraamd, doch mislukt was: de zogenaamde Münchener Putsch van 1923. De nieuwbakken leider - na de dood van Hindenburg in 1934 - roept zichzelf uit tot Führer plus Reichskanzler, doet beloften naar links en naar rechts, die in hem een redder, een heil-brenger, beginnen te zien. Met veel bravour speelt hij in op de verdeeldheid in de Duitse republiek, op de sluimerende anti-Joodse sentimenten, op het communistische gevaar, op het vernederende verdrag van Versailles, op de economische moeilijkheden in de jaren van de neergang. In zijn hysterische toespraken zweept hij het volk op en speelt handig in op de armoede, veroorzaakt door de grote werkloosheid. Allereerst vindt hij een zondebok voor die ellende: de Joden. Die dienen te verdwijnen. Iedereen die het niet met hem eens is, laat hij gevangen nemen en verdwijnt achter het prikkeldraad. Velen, waaronder duizenden Joden ontspringen nog juist op tijd de dodendans en vluchten naar het buitenland: de bruine barbarij begint zich al af te tekenen. In 1933 reeds maakt het opperhoofd zich los van de Volkenbond en twee jaar later voert hij de algemene

Mein führer!

Het kind zegt: "Ik ken je goed en hou van je zoals van vader en moeder ik zal je altijd gehoorzaam zijn."

dienstplicht in. Fel slaat hij toe: in het Rijnland poot hij weer soldaten, groene Germanen, wel te verstaan. Hij annexeert Oostenrijk en maakt dit tot een Duitse provincie: de Ostmark.

"Tsjechoslowakije heeft het Sudetenland vóór 1 oktober '38 over te dragen, zo niet, dan...", bralt de dictator in het stampvolle Sport-paleis in Berlijn. Englands minister-president Chamberlain maakt dan als vredesduif vergeefse vliegtochten van Londen naar München. Hoewel Frankrijk en Engeland wel mokken, laten zij hun brutale tegenspeler zijn gang gaan. Hitler bezweert het tweespan dat Duitsland nu echt verzadigd is. Niets blijkt minder waar: Sudetenland wordt overweldigd. Wie volgt? De buurlanden volharden in hun gedoogpolitiek en wellicht weet de oudere garde onder ons nog hoe onze minister-president Colijn op dat moment, op 27 september 1938 in een toespraak voor de radio vol vaderlijk vermaan zijn landgenoten raadt maar rustig te gaan slapen.

OP HOLLANDS ERF

Wie niet rustig kan slapen, dat is niemand minder dan onze vorstin, koningin Wilhelmina.

Zorgvuldig heeft de hofkring van hoogwaardigheidsbekleders en spoorrikelende krijgsheren haar altijd afgeschermd van het volk. Maar het gerucht van de arbeidersnood is niet te keren en het bekommert hare majesteit dat haar regering geen oplossing kan vinden.

Zij maakt zich eveneens zorgen over de internationale toestand. Zij heeft in die dagen de hoofdofficieren bijeengeroepen en streng toegesproken. Zo moet de een na de ander opstaan en uiteenzetten hoe hij zich tegen een Duitse aanval denkt te verweren.

Ja, zij stond haar mannetje en had vaak meer gelijk dan de politici.

In maart '38 is er reeds sprake van een voormobilisatie: lichten die voor herhalingen moeten opkomen worden vervroegd opgeroepen en een spoedontwerp tot wijziging van de Dienstplichtwet zorgt ervoor dat de periode van eerste oefening van vijfenhalf op elf maanden wordt gebracht.

Twee jaar eerder was er de affaire van de gave gulden. Tegen het aanzwellend koor der devaluïsten had onze regering geen krimp gegeven: de gouden standaard moest gehandhaafd blijven. Elke munt moest gedekt zijn door een zekere goudwaarde. Maar toen in september 1936 de laatste goudlanden Frankrijk en Zwitserland overstag gingen, moest onze Colijn wel toegeven, bitter gestemd. Daar ging de gave gulden...

Eten zijn wij nog niet verward.

VADERLANDSLIEFDE EN ORANJEGLOED

Wij leefden in de fase van 't is en blijft Oranje: Anno 1933 is het 400 jaar geleden dat Prins Willem, de Vader des vaderlands, ter wereld kwam en in 1938 vierde heel ons volk uitbundig het 40-jarig regeringsjubileum van Wilhelmina, de Moeder des vaderlands. Het schoon drievoudig snoer: God, Nederland en Oranje, werd over het algemeen in onze contreien als onverbrekkelijk ervaren.

In '36 was ter gelegenheid van de verloving van prinses Juliana en Bernhard spontaan de Termeise oranjevereniging opgericht en heeft onmiddellijk gezorgd voor een groots feest. Het volgende jaar begon met de bruiloft van J. en B. op 7 januari. Wie van de oudere generatie kent niet die fraaie bruidsfoto's en die twee letters verstrengeld, versierd en wel! Alle werklozen kregen een rijksdaalder steun extra en de schoolkinderen een prinsheerlijke rijmprent op oudhollands papier. Een koets met Cupido op de bok reed door de wolken en eromheen vlin-ders, een enkel trekkebekkend vogeltje en een paartje koerende duiven. Daaronder een gedicht van Boutens, getiteld: Een nieuwe lente op Hollands erf. De tekst was weliswaar veel te hoogdravend voor ons kinderen, maar bewaard hebben wij die plaat natuurlijk wel.

Op 31 januari 1938 kwam die aangekondigde lente echt in ons land. Wij mochten om 's morgens tien uur joelend en juichend de school uitrennen, de vrijheid en blijheid tegemoet. Er was een prinsesje geboren, dat de naam kreeg: Beatrix, de geluk brengende.

Op 6 september 1938 volgde dan het feest ter ere van koningin Wilhelmina.

Dit alles bracht een feestdag met zingen op de Dam. De burgemeester was er met wie toen in hoogheid waren, te zamen met de prille Oranjeboven-bazen, trots als pauwen pronkend op het bordes, tussen de leeuwebeelden. Na het Wilhelmus schalde zowel de blanke top der duinen en wie Neêrlands bloed dat in d'aderen vloeit, als het lied over het dierbaar plekje grond.

Maar niet alleen de schooljeugd werd getrakteerd en deed mee aan kinderspelen en lampionnen-optocht. Heel het dorp maakte zich op om met prachtige allegorische en/of historische optochten deze verjaar- en gedenkdagen van het vorstenhuis te vieren.

STEMPELEN EN STEUN TREKKEN

Het woord stempelen heeft er in die crisisjaren een betekenis bijgekregen, terwijl 'steun en trekken' een vaste combinatie gingen vormen.

In een bekend gedicht van Martinus Nijhoff wordt een tafereeltje geschilderd van schaffende en etende arbeiders, waarbij een zwerm vogels op de broodkruimels loert en dan volgt de toepasselijke zin:

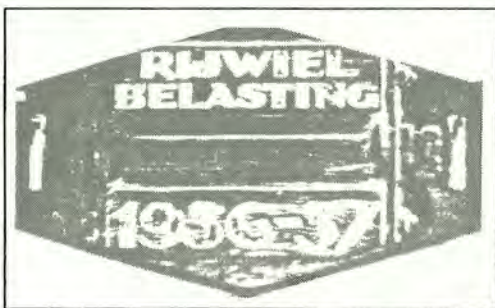
'Andere vogels hebben het niet zo,
zij haalden brood op het stempelbureau'.

Dat slaat op het probeem der werkloosheid. Gelukkig hadden veel van onze dorpsgenoten nog werk: bij de boeren, in de griend, op de breiplank of achter het hoepmachien, of buitenaf: op het Betondak of op de werven van Kinderdijk. Het legertje werklozen groeide echter ook hier met de dag. 'Stempelen' werd een beladen begrip. Iemand die in de steun liep, kreeg een uitkering, maar moest daarvoor elke dag naar het stempellokaal onder het stadhuis om zijn kaart te laten afstempelen.

Voor wat, hoort wat, zo vond de overheid en bedacht iets waarvoor de mouwen moesten worden opgestroopt: werklozen in de werkverschaffing. Een term die je herhaaldelijk in de raadsstukken van de jaren dertig tegenkomt.

Ameide krijgt zijn waterleiding: een buizenet van 11.500 m., waarop 445 percelen worden aangesloten. De Prinschengracht gedempt, evenzo het water langs de Brouwerij en het dwarswater dat lopend langs de toren zijn neus stoot tegen de Franschestraat. In juli '39 besluit de gemeenteraad tot het dichten van de Vaarsloot. Zelfs lezen we van tewerkstelling buiten de gemeentegrenzen: namelijk het verstevigen van de zuidelijke Lekdijk tussen Sluis en het dorp Lexmond. Praten over dijkverzwaring is dus anno 1995 niets nieuws! Eveneens is de verhuizing van de muziektent van de Dam naar de Gracht in werkverschaffingstijd uitgevoerd, zo staat te lezen in het raadsverslag van 4 maart 1939. Weer anderen kregen emplooi bij de defensie, dat wil zeggen dat zij bunkers gingen bouwen, langs de Diefdijk, boven Utrecht, enzovoorts. Die blokken 'gewapend beton' zouden een extra bescherming in de Waterlinie vormen. Dit verdiende aardig en je bracht zaterdagavonds meer geld mee dan met manden breien of hoep maken werd verdiend. Deze bunkerbouw heeft geduurd tot de tiende mei, toen was het subiet afgelopen. Er staan er trouwens nu nog een heleboel.

Het belastingplaatje, een woord dat bij de jongeren een totaal andere associatie oproept als bij de oudere garde. Het gemeenschappelijke is dat zij beide wel wat met de fiscus te maken hebben -dus allebei kopzorgen gaven en geven-, maar het vooroorlogse plaatje was doorgewoone een metalen dingetje, terwijl dat nieuwe plaatje vrij ongrijpbaar blijft.

Ons plaatje had te maken met de tijd dat een fiets nog rijwiel heette, dat je nog moest leren fietsen en dat lang niet iedereen zo'n vervoermiddel bezat. Veuls te duur, wat ook gold voor het plaatje.

Dit moest je aan je stuurstang vastmaken, in ieder geval moest het zichtbaar zijn. Een poosje later was het eveneens toegestaan het koperachtig glimmend stukje metaal "te dragen op de linkerborsthelft aan de bovenkleding bevestigd", zoals dat in stadhuistaal zo fraai klonk.

Voor een riks was je de man, een jaar lang, meestal van augustus tot augustus, maar dit was voor velen toch een flink bedrag.

Vandaar dat je vaak met je broers of zussen met dat ene blikje moest doen, en o wee, als je zonder dat snertding betrapt werd. Onze dorpsveldwachter Van Beek was er ook nog!

En werkloze kostwinners konden er één gratis krijgen, als ze konden aantonen dat ze meer dan een half uur moesten lopen om hun stem-pellokaal te bereiken. Of om werk te zoeken. In zo'n fietsplaatje zat dan wel een rond gaatje geponst.

Verschil moest er klaarblijkelijk zijn: een minteken uit die tijd.

In de jaren dertig was prinses Juliana actief in het Nationaal Crisis Comité, dat zich inzette voor de vele werklozen. Louis Raemaekers tekende Juliana in het voetspoor van Willem van Oranje

DREIGING

We maken even een flinke zijsporang richting Moskou. De Sovjetdictator Stalin had gezien hoe Frankrijk en vooral Engeland al Hitlers inbreuken op het Verdrag van Versailles hadden getolereerd. Mede daardoor was Duitsland het grote gevaar geworden. Hij vreesde dat het Westen nu de Russen de kastanjes uit het vuur zou laten halen en dat zij werkeloos zouden toezien in de hoop dat Rusland en Duitsland - als die twee bullebijters voor het Poolse koffiehuis van Bereisde Roel - elkaar zouden afslachten.

De ouderen kennen Staring's gedichtje vast nog wel uit een leesboekje van de vijfde of de zesde klas!

Op 22 augustus 1939 bracht de Duitse minister van buitenlandse zaken, Von Ribbentrop, een bliksembezoek aan Moskou. Aldaar komt een geheim verdrag tot stand, waarin half Polen en de drie Baltische staten aan Rusland verkwaanseld worden.

Dan beklimt op 1 september de Führer in veldgrijze kiel en zwarte broek het podium van de Berlijnse Kroll-opera en schreeuwt met rauwe stem dat hij de oorlog over de wereld heeft gebracht. Voor de zoveelste keer vervloekt hij het verdrag van Versailles en spreekt daarna over Dantzig dat Duitsland toebehoort. En o die Polen! Hij had ze gewaarschuwd. Zij hadden immers Duitse burgers aangevallen

en mishandeld En nu wordt er teruggeschoten. En ach, wat moesten die Polen met hun paardenvolk tegen die moderne tanks.

Na 14 dagen worden zij ook nog 's in de rug door Rusland aangevallen.

Op 3 september hadden Frankrijk en Engeland aan Duitsland de oorlog verklaard.

Ja zij konden ten slotte moeilijk anders, hoewel beiden op dat ogenblik amper een plan en geen pit hadden om daadwerkelijk op te treden.

DE MOBILISATIE

Op 29 augustus 1939 dus, vlak voor Koninginnedag is bij ons de mobilisatie begonnen.

Er zat o.a. voor Nederland en zijn broedervolk, de Belgen, niets anders op dan in groten getale hun manschappen onder de wapenen te roepen. In ons land moesten alle dienstplichtigen van vijftien lichteningen, die van '24 tot en met '39, zich melden. U kunt zich voorstellen dat dit bericht een heleboel consternatie teweeg bracht: ongeveer vijftig dorpsgenoten moesten zich onverwijld naar hun mobilisatiebestemming begeven. Gemiddeld één op de acht gezinnen zag zo een vader of een zoon vertrekken. Sommigen waren werkelijk onvervangbaar in het bedrijf, schoolklassen zaten ineens zonder meester, huisvaders die moeilijk konden gemist worden in het gezin, maar wat moest, dat moest.

Zo gaat het verhaal dat een stel jonge kerels juist bezig was op de Loswal een schuit met kolen leeg te dragen. Degenen onder hen die moesten opkomen, hebben de zak maar van hun rug laten glijden en zijn vliegenschlug hun zwarte snuiten gaan wassen. Uitgebreid in de teil gaan, was er niet bij.

De plunjezak werd van de vliering gesleept en men hees zich in een uniform, dat wel's een enkel motgaatje vertoonde of in een ander geval een paar maten te klein bleek te zijn vanwege de toename in lichaamsgewicht en -omvang. En o, die krenge van laarzen!

De soldaten haastten zich naar de Dam, om daar de eerstvolgende Reederijbus te halen. Het moet wel een potsierlijk gezicht geweest zijn al die mannen met hun soms te krappe tunieken en met van die beenwindnels, de zogenaamde poeties, om hun benen. Die onhandige lappen waren wel tekenend voor de wijze waarop het Nederlandse leger was toegerust voor de dreigende oorlog. Na een roerend afscheid van hun gelieven zijn ze afgereisd richting...

Ja, wat stond hun te wachten?

Hierop volgde de mobilisatie-herfst: een kwart miljoen manschappen moest onderdak hebben; auto's werden gevorderd en grijsgroen geleverd, 14.000 paarden gevorderd.

Pontoniers uit Dordt meerden bij ons voor de wal. Er volgde inkwartiering en o.a. het Verenigingsgebouw moest ontruimd worden en heeft tweemaal dienst gedaan als bivak. Een deel van het Waardhuis werd ingericht als militair tehuis.

Vroeg en heel streng viel de vorst in: onze militairen hebben enorm veel moeite moeten doen om het toegevroren geïnuundeerde land open te houden; open te ijzen, zoals de militaire term luidde.

Ach wat, waterlinie? Duitsland had een luchtleger, wisten wij veel! En wat genoten wij, jongeren, van die soldatendeunen als: 'Rats, kuch en bonen', 'Blonde Mientje heeft een hart van prikkeldraad, prikkeldraad' en wie dat er suiker in de erwtensoep had gedaan!

30 november '39 viel de kolos Rusland zijn buurland Finland binnen. Aan-vankelijk met minder succes. Wij herinneren ons nog levendig hoe we ons als schooljongens verkneuterden over die dappere Finse David, die van geen wijken wist voor die rooie reus Goliath. Zo weet ik nog 'datteme as dappere jonges' in de barre winter van '39/'40 aan de Noorlose kaai Finnechie speelden. We verplaatsten ons snel op onze houten schaatsen en idem dito gewee'tjes en een kwartiermuts op, kunstig gevouwen van zo'n dubbele bladzijde uit de Schoonhovensche krant, van dekking naar dekking en in gedachten met molotov-cocktails de denkbeeldige vijand bestokend.

De Pontoniers bij de brug in Tienhoven

ZWAAR WEER OP TIL

Na de snelle verovering van Polen door de Duitse en Russische legereenheden is het een poos verdacht stil gebleven.

Een stilte voor de storm?

Wel verneemt men via de pers van troepen- en materieelverplaatsingen in de richting van het westelijk front. Voorlopig heeft het echter daar langs de Rijn meer het karakter van een Sitzkrieg dan van een Blitzkrieg. De 'veldgrauwen' hebben zich genesteld achter de Siegfriedlinie, terwijl hun tegenstanders zich verschanzen achter de Maginotlinie. Gedurende dit half jaar is er weinig kruit verschoten. Uit de dommel worden we gehaald door een naderend gerommel vanuit het Noorden. Plotselinge actie aanvang april; op de negende geeft Denemarken zich zonder slag of stoot gewonnen.

Noorwegen biedt wel weerstand, maar wordt weldra onder de voet gelopen, mede door toedoen van zijn ex-minister Quisling, de spreekwoordelijke verrader.

Opnieuw verstrikt een enkele week; Nederland is een neutraal en vrij land; nog wel, maar hoe lang nog?

Wie intussen niet stil gezeten hebben, dat is het slag hamsteraars: lieden die hele voorraden aanlegden om een appeltje voor de dorst te hebben, of wieweet straks de boel duur te kunnen verkopen. Onder ons ging het meer in het klein: wij hadden holderdebolder geen koe op zolder. Een huismoeder die - als bruin het tenminste trekken kon - zorgde voor wat pakken koffie, extra suiker of een zak rijst of meel. En niet te vergeten het manvolk dat jou erop uitstuurde om pakjes shag en ander rookgerei op de kop te tikken.

Al wie zijn oren niet toestopte en zijn ogen niet sloot voor de realiteit, voorvoelde dat ook in onze lage landen zwaar weer op til was. Allerlei tekenen die verontrustend waren, bereikten hoge omes en drongen even zo goed door tot jan en alleman: zoals de concentratie van de troepen die bestemd waren om onze vliegvelden te beschermen, het aanbrengen van versperringen en het graven van sleuven op brede wegen en delen van het strand die gebruikt zouden kunnen worden voor de landing van vijandelijke vliegtuigen. De waterlinie werd extra lang en breed plas en dras gezet en alle militaire verloven ingetrokken.

DE TIENDE MEI

In Ameide en Tienhoven is de duisternis ingevallen en de nacht aangebroken. Behalve de mannen van de Luchtbeschermingsdienst die wacht hebben op de toren en een van de twee politiemannen, begeven alle inwoners zich ter ruste, maar velen slapen slecht. Vaders en moeders wier zoon onder dienst is, vragen zich af hoe 't hem vergaan zal. Echtgenotes en verloofdes zijn met hun gedachten bij de geliefden die onder de wapenen zijn.

Wie eveneens slecht in slaap kunnen komen, zijn veel Termeise en Tienhovense schoolkinderen. Nog maar één nachtje slapen en dan is het groot feest. Het is namelijk op de kop af vijftig jaar geleden dat de christelijke school is gesticht en daarom zal morgen vroeg de Nederlandse driekleur fier wapperen. Een enkele week geleden is er bij de pastorie een schoolfoto gemaakt. Feestliederen zijn ingestudeerd, die we morgen zullen jubelen. Ook is ons verteld dat we getrakteerd worden op limonade met gebak. Maar het zal anders lopen.

Heel, heel vroeg in de morgen worden we wakker van een dof gedreun in de verte, wat even later aanzwelt tot een gedaver van vliegtuigen die behoorlijk laag overscheren. Haast-je-rep-je schieten we onze kleren aan en draven naar buiten om naar de lucht te kijken. Mensen drommen in groepjes samen. Tjonge, nog nooit hebben we zoveel van die knapen van vliegmachines bij elkaar gezien. Is dat nu een oefening? Toch niet, want ze komen zo laag over dat je levensgroot militairen in de deuropening ziet staan en je de zwarte Duitse kruisen op de rompen herkent. Als jongens wisten we natuurlijk allang dat op de Hollandse vliegtuigen cirkels geschilderd stonden. Zou Hitler, die ongelikte oosterbuur aan zijn wildwest begonnen zijn, aan de race -later leerden we dat 'raid' noemen- op Engeland of ...?

De bange vermoedens worden weldra bevestigd. De radionieuwsdienst is al vroeg in de ether en spreekt van grensoverschrijdingen in het oosten des lands en van bombardementen uitgevoerd op een reeks doelen in het westen. Gaandeweg dringt 't tot ons allen door dat we in oorlog zijn met Duitsland.

HET FEEST DAT NIET DOORING

En gek, als jochie van net twaalf flitst door mijn hoofd een versregel die we gister nog gerepeteerd hebben:

'De boeken en de schriften, die hebben nu vrij.

We kunnen niet werken: we zijn veel te blij!

Weg blijheid, geen vlagvertoon, geen teilen vol limonade. Voor niks heb ik gisteravond mijn beker-van-thuis klaargezet, enne hoe moet 't met de tompoezen die in de schemer van het schoolhokje staan te wachten? Er zit immers niets anders op dan die traktatie thuis te bezorgen. Acheraf bedenk je wat voor een zotte vertoning dat geweest moet zijn. Op de dag dat zich een lawine van vuur en staal tegen ons land keert, stappen meesters en jufs, zo ook wij, mijn één jaar oudere broer en ik als schoolmeesterszoons, op de fiets om de toonbroodjes der dankbaarheid te distribueren.

Ik zie ons nog gaan, met zo'n glimmende gebakkist achterop en een lijstje adressen aan het stuur. We zijn 's middags nog maar goed en wel op stap, of vier of vijf Stuka's beginnen al vurend boven Ameide te cirkelen. Even geleden hebben we een colonne militaire vrachtwagens over de Sluisendijk zien trekken, maar waar die gierende rotdingen op schieten, is ons niet duidelijk. Klaas van Oort Klaaszoon, die alsmaar roept dat ze 't op Termei gemunt hebben, sleurt ons mee het pad op bij Piet Peterse. Daar zoeken we dekking achter een heining en duiken met z'n drieën diep weg in de brandnetels, terwijl Klaas kermt: "Bidden jongens, Termei en m'n moeder gaan d'r an!"

Oei, wat gebeurt er? Een daverende slag weerklinkt; t lijkt wel of de lucht splijt. Later horen we dat de colonne die juist Ameide is gepasseerd, haastig gestopt is ter hoogte van het slot Herlaar, en dat de manschappen een goed heenkomen hebben gezocht in de boomgaarden onder aan de dijk. De bommen missen gelukkig hun eigenlijke doel: de legertrucks. Die waren geladen met munitie bestemd voor Alblisserdam, en als dat spul geraakt was... Wel heeft één militair, toen hij ijlings dekking zocht, zijn been gebroken.

Er is een krater geslagen in de Lekdijk, de villa van Van der Lee is niet direct geraakt, maar de luchtdruk heeft het stuk gewrongen.

De bewoners hebben, danig van streek, hun vlucht-koffer gepakt en in allerijl ander onderdak gezocht, daar ze meenden dat 't op hun villa was gemunt.

Een heel beetje beduusd hebben ook twee jongetjes al hun moed en de verformfaaide tompoezen bijeen moeten rapen om daarna wat bang te moede hun tocht te vervolgen.

1890 - Ameide en Tienhoven - 1940

L. S.

Op 10 Mei a.s. zal het D.V. 50 jaar geleden zijn, dat de „School met den Bijbel” alhier werd geopend. Het Bestuur heeft gemeend, dezen dag niet onopgemerkt te laten voorbijgaan, en is voornemens, dit feit des avonds 7.30 uur met de oud-leerlingen en belangstellenden in de School te herdenken.

Het Bestuur zal het zeer op prijs stellen, zoo U op dien avond mede aanwezig zoudt willen zijn.

Namens het Bestuur :

N. DEN OUDSTEN,

Secretaris.

AMEIDE, April 1940.

Ondergeteekende deelt aan het Bestuur der „School met den Bijbel” te Ameide mede, dat hij den Jubileum-Avond op Vrijdag 10 Mei a.s. hoopt bij te wonen.

Onderteekening :

.....,1940.

*het feest ging niet door...
er kwam ander bezoek*

de Wageningse evacués onderweg

DE OORLOG DICHTBIJ

Zondag, 12 mei, een vreemde Pinksterdag. De Waarden aan weerszijden van de Lek worden overstroomd door evacu e(s) uit Wageningen. Die hebben best spannende dagen achter de rug. Zij zitten nu vanaf vrijdagmiddag met zo'n 14 duizend mensen en hun huisdieren op 32 kolenschuiten gestouwd, met de bedoeling in IJsselmonde te belanden. Bij Schoonhoven blijft het konvooi steken. Zonder voldoende eten en drinken, met primitieve sanitaire voorzieningen en menigeen in doodsangst bij elk opdoemend Duits vliegtuig, hebben zij daar tussen hoop en vrees gedobberd, ontheemd en ontredder! Dan wordt besloten de vluchtelingen onder te brengen in de dorpen langs de Lek.

Zo worden ze met het weinige dat ze hebben kunnen meenemen, gezinsgewijs gedropt. Bijna ieder huis, ook in Termei of Tienhoven, krijgt plots gezinsuitbreiding, wat allemaal maar kan. De herbergzaamheid is groot. Gorcumse evacu es bivakkeren hier eveneens tegen het eind van de vijf dagen strijd.

De scholen worden gevorderd en doen deels dienst als ziekenboeg. De E.H.B.O.-ers en een enkele verpleegster als Co van der Hek stellen alles in het werk om zieken en hulpbehoevenden te helpen.

Behalve mensen van huis en haard verdreven, zijn ook apart dieren meegekomen. Zo herkrijgen scheepsadingen koeien hun vrijheid op de Koekoekswaard. Nog herinner ik me het gebulk van die beesten die een dag of wat niet gemolken zijn. Alles wat melken kan, wordt opgetrommeld om met emmer en melkblok te komen. Verder zijn de oorlogsdagen gekenmerkt door het bouwen van schuilkelders, ondermeer langs de Brouwerij, het maken van loopgraven bij de Broekseweg en het graven van sleuven, haaks op de sloten, in de polder. Dichter bij huis houdt men zich bezig met het beplakken van de ruiten met stroken van dat brede kleefband om te voorkomen dat bij eventuele explosies scherven glas zullen rondvliegen. Gelukkig is het die dagen bij rinkelen gebleven.

Het silhouet van 't stille Ameide

En bij geruchten, verwarrende, alarmerende, opwekkende en heel droeve, o.a. dat een van de onzen, de twintigjarige Tienhovense militair Thomas van Kekem de eerste oorlogsdag gesneuveld zou zijn. Hij was een paar maanden geleden met een man of twaalf overgeplaatst van Alkmaar, waar hij tamboer-hoornblazer van de compie was, naar Didam.

In het voortuintje van het oud-burgemeestershuis, waarin dit groepje gelegerd was, hadden de manschappen een soort uitkijkpost gebouwd. Het bood slechts ruimte aan drie wachters per keer; boven hun hoofd was een planken dakje aangebracht, met wat aarde en takken bedekt. Door het kijkgat konden zij het weggetje afzien dat regelrecht naar de Duitse grens leidde. Geen kwartier na de grensoverschrijding moet aan dit jonge leven al een einde gekomen zijn. Eerst is Thomas ter aarde besteld in Didam.

Ongeveer twintig jaar geleden is hij herbegraven op de militaire erebegraafplaats op de Grebbeberg bij Rhenen.

VAN ROTTERDAM TOT HET BITTERE EINDE

'Rotterdam 14 mei 1940. De eerste bom zette de tijd stil. Het jankende projectiel kwam midden op de straat terecht en rukte het plaveisel open. De klok bij de tramhalte bleef staan op 13.28 uur', zo staat in Koos van Zomerens roman Otto's oorlog.

De sirenes hadden angstaanjagend geloeid, minutenlang. De ene golf Heinkels na de andere had zijn bommen boven het hart van de stad geworpen. Kort daarop was het centrum één laaiende vlammenzee.

Ook wij zien die dinsdagavond wat verdwaasd de asvlokken aan komen dwarrelen van de omgekeerde en verbrandende koopmansstad en bereikt ons via de radio het bericht - en wat moeten we daar op dat moment van denken - dat de koninklijke familie en de regering is uitgeweken naar Engeland, even later gevolgd door de jobstijding dat ons land voor de te grote overmacht heeft moeten capituleren.

Heel verschillend is erop gereageerd. Oververmoeide soldaten op terugtocht staan op de Lekdijk bij de hoek van garage Bouter met betraande gezichten te schreeuwen: "Gelogen; dit nemen we niet, dat nooit". In machteloze woede kunnen ze niet anders dan hun karabijnen stukslaan tegen de ijzeren balie en op de straatstenen en die met de overgeschoten munitie in de Lek mikken.

En een bezorgd moedertje herademt: "Hè, hè, dat hebben we gehad", waarop haar man verzucht: "O wee, het ergste komt nog."

Op de 'Amalia's-hoeve' mei '40 na de capitulatie

ONS LAND BEZET

De eerste bezettingsperiode is er één geweest vol van verwarring en onzekerheid. Het vertrek van koningin Wilhelmina en haar regering naar Engeland had een weinig verheffende indruk achtergelaten en de vraag naar de zinvolheid ervan gaf vlak na de capitulatie aanleiding tot heel wat teleurstelling en misvatting.

Pas geleidelijk drong 't tot de verslagen Hollandse harten door dat het besluit staatkundig niettemin juist en gelukkig was geweest.

De Mussertmannen uit ons midden - ik zie het tafereel nog voor me - die op de eerste oorlogsdag als een soort krijgsgevangenen op een legerwagen door Nederlandse militairen met het geweer in de aanslag zijn weggevoerd, kwamen zonder mankeren weer vrij.

Ouders, echtgenotes, verloofdes en geliefdes wachtten met smart op bericht van hun jongens te velde.

Onze evacu e(s) vertrokken weer naar hun vertrouwde woonoorden, in bange spanning om wat ze daar zouden aantreffen.

Voor hen in de plaats kregen we volop colonnes Nederlandse militairen met hun fourage- en munitiewagens, die gelegerd waren geweest op en rondom de Grebbeberg of in de Betuwe. Stapels voorraden lagen langs de Broekseweg, waaronder vrachten vers vlees. Een massa cavaleristen, die stoeten paarden meebrachten zochten hier tijdelijk bivak. De keukenwagen werd bij boer Verboom op Amalia's hoeve geïnstalleerd. Het paardenvolk werd ingekwartierd op boerderijen, zoals bij Goof Spek en bij Bertus Bouwmeester in Tienhoven, wachtend op tijding om naar huis te mogen. Die kwam onverwacht snel. Het niet in krijgsgevangenschap afvoeren van onze soldaten was een toch wel ongekende daad en daarmee leek het gewone leventje zijn normale gang te hernemen. Wie kon aantonen dat hij werk had, kon in juni al naar huis. Wie werkloos was, kon bij de Opbouwdienst terecht. 60.000 waren er en bleven dus. Ze werden gebruikt voor het herstel van wegen en bruggen, voor puinruimen en landverbetering. Toen die instelling echter na verloop van tijd werd voortgezet als de zogenaamde Arbeidsdienst, die geschoeid was op nationaal-socialistische leest, ging het snel bergaf met deze 'school der nazi's' en liep het aantal aanmeldingen met de maand terug.

Ook onze eigen afzwaaiers keerden terug; sommigen wel na geruimer tijd. Een enkeling moest zelfs uit de buurt van Duinkerken de weg terug zien af te leggen. Oud en jong hervatte het werk. De scholen draaiden weer.

TUSSEN HOOP EN VREES

Het moet gezegd worden: het mooie weer in de zomer van '40, hoewel zakelijk van weinig betekenis, heeft de stemming in die dagen gunstig beïnvloed. Minder positief kwamen de weinig gelukkige uitlatingen van Colijn over. Deze ex-minister-president achtte de vooroorlogse democratie doodziek en deed in juni 1940 een brochure het licht zien: 'Op de grens van twee werelden'. Hierin riep hij de onderdanen op zich te schikken in de Duitse bezetting. Wat was er aan de hand met deze houwdegen? Zie, een anti-revolutionair die zo onder de indruk was van het machtsvertoon der Oosterburen, dat hij meende dat Duitsland weldra op alle fronten zou triomferen. Enige weken later herriep hij zijn geschrift en sindsdien uit de verdoving ontwaakt liet hij geen twijfel bestaan aan zijn anti-duitse gezindheid. Aangezien hij bij tal van landgenoten nog altijd groot gezag genoot, vond de bezettende macht het geraden hem in juni 1941 een gedwongen verblijfplaats toe te wijzen in een Valkenburgs hotel. Later is hij met zijn echtgenote genterneerd in het Duitse plaatsje Ilmenau, waar hij op 16 september 1944 na een hartaanval is overleden. 'n Boos bericht hoor je altijd vroeg genoeg; er wordt melding van gemaakt in een der Termeise dagboeken maar dan is het al 13 november, waarop als rouwbeklag volgt: "Jammer dat die man de oorlog niet heeft kunnen overleven", waarop dan een beetje laconiek volgt, "maar er zijn er zovelen die dat niet kunnen".

13 MEI 1940

Neer, 't was geen vlucht, die 'U deed gaan,
Maar volgen, waar God riep;
'k Vraag niet, wat in U is doorstaan,
Een strijd, hoe zwaar, hoe diep.

Wij knielen naast en met U neer
Tot God de blik, de hand;
Geef Neerland aan Oranje weer,
Oranje aan Nederland.

En kome dan, wat komen mag,
W' aanbidden, 'zwijgen stil
Die nacht zij zwart, omfloerst de dag,
Geschiede, Heer, Uw wil.

Gedurende de eerste maanden van de bezetting leek het allemaal wel mee te vallen, maar schijn bedriegt nog altijd. Van de directe aanwezigheid der bezetters zelf was bij ons de eerste maanden niet erg veel te merken. Opvallend was dat velen deden alsof: je best doen om zo gewoon mogelijk de draad weer op te nemen. Wel fronste menigeen de wenkbrauwen toen de naam van Seyss-Inquart viel als de toekomstige rijkscommissaris. Zeker als je wist van de rol die deze Oostenrijker had gespeeld bij de inlijving van diens vaderland bij het Grootgermaanse rijk.

Op 29 mei hield Seyss als Hitlers zetbaas zijn installatierede in de Haagse ridderzaal. Ja, je moet maar lef hebben. Hij bezwoer niet gekomen te zijn om ons volk zijn vrijheid te ontnemen, en ook niet de bedoeling te hebben aan Nederland zijn politieke overtuiging op te dringen.

Hij was er kennelijk op uit ons volk, teleurgesteld, murf geslagen en onzeker, te paaien. Die mooie woorden klonken betrekkelijk geruststellend, maar wat zouden zijn daden zijn? Heel politiek en voorzichtig wilde hij niet te hard van stapel lopen, maar al gauw bleek het ware gezicht van de nazi's. Zij toonden zich toch een stuk prikkelbaarder en kleingeestiger dan ze zich voordeden.

Wel aardig om te vermelden dat de bijnaam van deze manke marionet Seyss-Inquart -iedereen had 't over zes-en-een-kwart- weldra gemeengoed was geworden.

In een Snip en Snap-revue van Willy Walden en Piet Muyselaar werd een scène opgevoerd over hoedjes passen. Zegt de een tegen de ander, nadat die het hoofddekseel gepast heeft en in de hoed gekeken heeft: "Nee, zes en een kwart is mijn maat niet!". Zoiets kon gebeuren in het begin van de bezetting, maar dit soort grapjes en grapjassen verdween weldra van het toneel en dergelijke programma's uit de ether, of kwamen onder strenge censuur.

DE DUIMSCHROEVEN AANGEZET

Zo waren we nog niet van de schrik bekomen, of Generaloberst Christiansen decreeteerde tot grote droefenis van onze duivenmelkers dat het de kop moest kosten van alle postduiven. Beter gezegd: niet de kop van de zielepoten moest worden ingeleverd, maar de pootjes met ring en al! Of dit in ons dorp ook gebeurd is, wie weet het?

Evenzo werd elke 'nachtbraker' vogelvrij verklaard. Wie zich tussen 's avonds elf en 's morgens vier uur buiten waagde - spertijd heette dat -, liep kans opgepikt en in staat van beschuldiging gesteld te worden.

Verboden werden alle politieke partijen en vakverenigingen - met uitzondering van de N.S.B. - evenals de radio-organisaties.

Verder bemoeiden ze zich met onze media, bijvoorbeeld op buitenlandse - in ons geval Engelse - zenders mocht je niet afstemmen. Dit verbod kwam na de Anjerdag op 29 juni 1940, toen velen toch maar ter ere van de verjaardag van onze prins Bernhard zo'n bloem in hun knoopsgat hadden gestoken. Dit werd bekendgemaakt in een met merkwaardige bezorgdheid geformuleerde verordening: "ter bescherming van de Nederlandse bevolking tegen onjuiste voorlichting". Je snapt wel dat dit luisterverbod weinig effect had. Zo weten we dat de stoorzender toen al niet kon beletten dat wij op 28 juli 1940 de rede opvingen van onze Willemien, waarmee zij de uitzendingen van Radio Oranje te Londen opende.

Boeken, kranten en film kwamen onder censuur. Zo moesten uit schoolboekjes allerlei bladzijden verwijderd worden of regels zwart gemaakt met oostindische inkt. En wij als nieuwsgierige aagjes maar proberen te ontcijferen wat daar wel gestaan zou hebben!

Verder kregen de scholen lijsten van liederen verboden te zingen. Zelfs te vaderlandslievende straatnamen werden vervangen.

Voor een anjer in je knoopsgat steken kregen we een collectieve straf, zoals we zojuist gezien hebben, terwijl de persoon in kwestie een flinke boete kon oplopen, of zelfs meer. Nu liep dat in onze buurt niet zo'n vaart. Weet u nog dat er dorpsgenoten waren die uiterekend op 31 augustus het broodnodig vonden hun vlag te wassen en op de klofstok te drogen te hangen? Koninginnedag wasdag, dat was in '40 nog mogelijk.

Elke Nederlander boven de vijftien kreeg een persoonsbewijs met foto en vingerafdruk en al.

Een even geniepig decreet was in de loop van datzelfde jaar 1941 de verplichting voor o.a. ambtenaren en onderwijzend personeel tot het tekenen van de zogenaamde Ariërverklaring. Daarmee verklaarde je niet-Jood te zijn, maar plaatste jij je medeburgers van dien bloede wel in de hoek waar even later de slagen vielen. Zonder toestemming vergaderen mocht niet meer. De gemeenteraden en het college van B. en W. werden afgeschaft in 1941.

En laat onze plaatselijke overheid nu uiterekend in dat jaar een nieuw gemeentehuis betrokken hebben!

Ameide, 30 Augustus 1941
Opening nieuw
gemeentehuis.

Eerste en laatste ver-
gadering van den Raad
van Ameide op zaterdag
30 Augustus 1941 des
n. m. ten halfdrie ure
in het nieuwe gemeente-
huis. Voorstraat. St. 322.

Openbare vergadering van den raad
der gemeente Ameide op zaterdag 30 Augustus 1941
des namiddags ten halfdrie ure in het nieuwe
gemeentehuis, Voorstraat 322 te Ameide.
Waarwerg: d. Gemeente - secretaris (W. Krijndijk,
de Lieve Wierhouder J. van der Pelt en
A. de Kruijt en de raadsliden H. Diepen-
horst, C. Rabie, A. D. Kool, H. den Hoer
en H. de Groot.

AMEIDE KRIJGT INKWARTIERING

Op 13 september 1940 streken hier Duitse soldaten neer. Het waren meest jongemannen uit Bentheim en omgeving, dus van net over de grens. Je vroeg je af welke houding je tegenover die jongens moest aannemen? Sommigen zag je zondags in de kerk. Zo weet ik nog dat er waren die de gehele kerkdienst staande bijwoonden.

De Termeise bakkers verkochten veel meer taartjes dan normaal, eveneens deden de soldaten in de andere winkels goede zaken, ze zaten kennelijk goed in hun slappe was. Zij zwaaiden af en toe met bundeltjes Markscheine, en daarbij: ze traden uiterst correct op.

Ik weet nog hoe wij met een paar vrienden eens een discussie opzetten met zo'n militair over de 'Gott mit uns'-inscriptie op de sluiting van zijn koppelriem. Wij kenden die spreuk op de rand van onze munten, maar vonden dat onze God beslist een andere was dan die vreemde van hem en zijn makkers. En een hakenkruis en een Christuskruis waren niet te rijmen, vonden wij. Hoe het gesprek verder verlopen is, weet ik niet meer. Wel dat je fanatieke Duitsers had en anderen die net mensen waren.

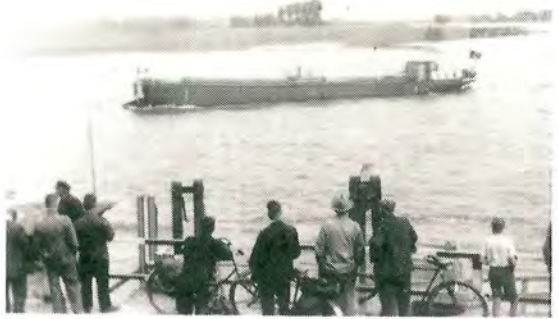
De training op de schuiten aan de Loswal en de oefeningen op de Gracht, dat hakgeklak en die geschreeuwde commando's der Feldwebels vervulden ons met verbazing en afschuw. In de straten werd stram gemarkeerd en af en toe klonk het commando: Singen! Dit staccato-zingen klonk niet slecht, alleen jammer dat het uit de mond van vijanden kwam. Wat niet goed klonk, was het gedreun van de Heinkels, die vanaf Soesterberg onderweg waren naar doelen in Engeland.

Op de rivier passeerden Schnell-boote die het voor de Belgische kust gingen opnemen tegen de Engelsen. Het waren van die fraaie snelle schepen. Heel anders dan die Rijnaken met die afgeknotte voorstevens, die bedoeld waren voor de operatie 'Zeeleeuw'. Dit plan is afgeblazen en het lied 'Und wir fahren gegen

Engeland' op den duur verstomd, gelijk het refrein dat de brutaalste vlegels onder ons jongens zongen achter elk couplet:

"Plons, plons plons!"

Rijnaken met geschonden neuzen voor de Loswal

Tot vermaak van de schooljeugd

Duitsers in Termei, zomer 1940

VREEMDE VOGELS

Die oversteek was veel te riskant geworden, toen de luchtoorlog voor het Derde Rijk zich in neerwaartse spiraal ontwikkelde. Hitler de opperstrateeg - althans dat dacht hij te zijn - liet zich veelal meer leiden door zijn intuïtie dan door zijn verstand. Zo heeft hij namelijk de blunder begaan te kiezen voor de bouw van bommenwerpers boven die van jachtvliegtuigen en dat is er de uiteindelijke oorzaak van geweest dat de geallieerden steeds meer overwicht kregen. In de beginjaren heeft Engeland bijzonder te lijden gehad van Duitse luchtaanvallen, Londen vooral. Langzamerhand echter werd het een raid in tegengestelde richting. Engeland heeft, bijgestaan door Amerika, in hoog tempo een luchtvloot gebouwd die de vijandelijke verre overtrof.

De Duitsers hebben de oorlog in eigen huis gekregen. Er ging geen dag voorbij - en zeker geen nacht - of de lucht daverde van overkomende eskadrons bommenwerpers geëscorteerd door jagers, waarna ergens in de Heimat de sirenes gingen loeien, ruiten sneuvelen en veel meer... O, wat waren wij trots als we de vliegende fortent, de Liberators, in imponerende V-formaties hun nevelsporen zagen trekken van horizon tot horizon.

Zo heeft in het eerste oorlogsjaar op een nacht het weiland van Anton Kool vlak buiten de bebouwde kom even dienst gedaan als landingsterrein. Een Duits verkenningstoestel kreeg motorstoring, maar de piloot slaagde er toch in een noodlanding te maken. Het luchtvaartuig zeilde over het dorp en plofte neer op de Geer en kwam tot stilstand half in een sloot. Toen Grootgermaans grondpersoneel de volgende dag met zwaar materieel kwam opdagen om het stuk ongeluk op te halen, troffen de wegslepers een strenge bewaking aan in de persoon van politieagent Van Santen. Deze probeerde de nieuwsgierige Termeienaars van de gestrande machine weg te houden door over de vleugels van de ene naar de andere kant te stuiwen.

Ooggetuigen menen dat destijds van de gezichten der grijsgroenen te lezen was en uit het achterwege blijven van het hakengeklak tijdens de conversatie die volgde, op te maken viel, dat zij dit malle geval minder konden waarderen dan de omstanders.

Nog een voorbeeld van een vreemde vogel uit 1941, die over ons heen en boven onze pet ging, maar ons wel degelijk bezig hield, was de tocht naar Engeland van Hitlers naaste medewerker Rudolf Hess. Vele vragen rondom deze luchtpiraat zijn onbeantwoord gebleven. Zelfs om zijn zelfmoord in de Spandaugevangenis (1987) is met een waas van geheimzinnigheid omgeven.

In de strenge winter van 1942 - om precies te zijn op zondag 15 februari om ongeveer half twaalf 's avonds heeft weer eens een toestel, dit keer een Duitse bommenwerper, op een dik besneeuwd weiland noordelijk van de Nieuwsteeg een noodlanding gemaakt.

Behalve metalen pechvogels die hun nest niet meer konden halen, waren het bommen die gevaar opleverden. Amper van de schrik bekomen, is in juni 1940 Tienhoven opnieuw het mikpunt. Ja, feitelijk is het lokaas een boot die langs vaart ter hoogte van het Slot. Tussen de middag, het is kersentijd, cirkelt een Engels vliegtuig erboven en gooit vervolgens van vrij grote hoogte bommen uit, die weliswaar hun doel missen, maar de schrik zit er goed in. De dag erop is het weer raak, bommen vallen op de landerijen rondom Herlaar, maar wat het eigenlijke doel was, blijft wat raadselachtig. Onontplofte zijn er ook bij. Een tijdlang heeft er een bord gestaan met 'Bommengevaar' dat echter na verloop van tijd aangaf 'Bomengevaar': de ene letter m was namelijk uitgewist. Later is er nog een blindganger opgegraven die verzonken lag in het talud tussen de beide oprijlanen. Ruim vier jaar later, op 4 november 1944 om een uur of tien, hebben geallieerde vliegers het weer eens gemunt op Duitse schepen op de Lek, maar behuizingen binnendijs krijgen de klappen. De hofstede Langenstein van de Van Middelkopen wordt geraakt en deerlijk gehavend. Ome Saantje, die al in de bedstee lag, is met matras en al midden in de kamer beland, naar verluidt een dagboek. Hij had een blauw oog, meer niet. In het ledikantje van de slapende Adrie, anderhalf jaar oud, lagen de stukken steen.

Gelukkig kwam zij, de familie en de buurt verder met de schrik vrij.

WACHTER, WAT IS ER VAN DE NACHT EN DE DAG?

Ja, wachttjes kloppen was niet alleen een militaire taak, maar ook alleman uit onze woonkernen hebben er mee te maken gekregen. Over de luchtbescherming komen we, neuzend in de Termeise stukken van 1939, al een en ander tegen. In februari begint dokter Donker in opdracht van de plaatselijke overheid een cursus te volgen bij de Ned. Vereeniging voor Luchtbescherming te Gorkum. Op 5 september daaropvolgend stelt het college van B. en W. voor f 1000,- ter beschikking te stellen voor de aanschaf van gasmaskers en een zuurstofkoffer, brochures voor de bevolking en handboeken voor de hoofden van de hulpdienst en een radiotoestel, terwijl het resterende bedrag voor de aankoop van sigaren, koffie, thee en etenswaren bedoeld is. Zo moeten in die dagen de E.H.B.O.-ploegen geoefend hebben met gasmaskers en het leren ruiken van onderscheiden gassoorten. Naast deze speurneuzen (m/v) werd al wat mannelijk en volwassen was tot waakhond gebombardeerd om te pas en te onpas op te draven om twee uur aan een stuk wacht te doen op de toren.

Die uitkijkpost is bij schrijven van 1 oktober 1940 afgeschaft en veranderd in patrouille lopen met als meldpunt de Lekdijk bij garage Bouter. Eenmaal per half uur hadden twee man, gewapend met toeter en sleutel, de volgende ronde te maken: Lekdijk, Achterweg, Paramasiebaan, Prinsengracht, Kerkstraat, ingang toren, om desgewenst even te rusten of te schuilen, Dam en de Voorstraat, terug naar af: garage Bouter. Een complete boodschappenbrief kreeg men mee: bij bominslag langdurig toeteren en de nodige autoriteiten waarschuwen; 'luchtalarm geëindigd' geven door het luiden van de torenklok. Behalve dit letten op vliegtuigen, moest acht geslagen worden op beginnende brand, alsmede de verduistering der woningen en op personen die zich in den verboden tijd op straat bevonden.

Overigens golden ook bij klaarlichte dag luchtbeschermingsvoorschriften. Zo staat in een later stencil bestemd voor de scholen in bepaling II vermeld: "...het hoofd der school geeft op het signaal 'luchtalarm' in de gemeente Ameide of bij bominslag in de onmiddellijke omgeving tien harde slagen op een ledige emmer, welk geluid vanuit de schoolgang in de overige lokalen goed hoorbaar moet zijn". Bepaling III: "De leerlingen vinden schuilplaats onder de bank, met de rug naar het bord, en met de knieën onder de zitbank."

DE HALIFAX BB-375 NEERGESTORT

Omstreeks de kortste nacht van 1943 werd er geen signaal 'luchtalarm', geen bominslag meer gegeven, dat was uit de tijd, maar wel dreigde er een groot gevaar voor ons dorp en omgeving.

Op de avond van 20 juni waren ruim 600 Halifax-toestellen, van een Engels vliegveld opgestegen om hun brisant- en brandbommenvracht uit te braken boven Krefeld, die ware vuurstormen moesten veroorzaken. Na hun explosieve last geloosd te hebben koersten zij noord-west om de rivierloop van de Rijn en de Lek volgend naar Engeland terug te keren. Aan 42 stuks is het die nacht niet gelukt hun thuisbasis te bereiken. Eén ervan, de Halifax BB-375 werd bij Schoonhoven in de kwetsbare onderbuik geraakt door een Messerschmidt 110, waarbij al onmiddellijk doden en gewonden vielen. Er ontstond brand aan boord, steeds meer kregen de vlammen vat op het toestel en de zevenkoppige Canadese bemanning. Kennelijk was het uit de koers geraakt of de stuurinrichting defect, want inplaats van westwaarts te vliegen kwam het stroomopwaarts. Brandend als een fakkel heeft het gevaarte nog even boven Ameide, Jaarsveld en Achthoven gecirkeld om om 02.24 uur bij de Galgenkrib in de Lek zijn einde te vinden. Twee bemanningsleden hebben er het leven afgebracht; staartschutter Pridham en de navigator Russell moeten nog kans gezien hebben van het ten dode opgeschreven toestel per parachute los te komen en zijn in de polder Achthoven terechtgekomen.

De 21-jarige tweede luitenant Pridham, reeds tijdens de beschieting zwaar gewond, werd gevonden door Janus Manschot. Deze heeft hem met hulp van anderen per brancard naar dokter Van Putte gebracht. Het rechterbeen is later geamputeerd in het Wilhelminaziekenhuis, Abteilung Luftwaffe-lazeret te Amsterdam.

Kapitein Russell kwam heelhuids beneden, verborg zich in een griend achter de boerderij van de weduwe Het Lam op Achthoven. Zijn parachute, gevonden door schoolkinderen, gaf een aanwijzing in welke omgeving men zoeken moest. Vriend en vijand hebben, los van elkaar en met tegenovergestelde motieven de polder afgestruind, tevergeefs. Pas de 23 juni 's avonds waagde de brokkenpiloot het zijn schuilplaats te verlaten, en stond eensklaps in de deuropening van de schuur, waar de Lammetjes de wacht hadden betrokken bij hun 'pèèrd da mos vullene'. Vóór de 'verloskundigen' goed en wel beseften met wie of wat zij te doen hadden, was de vogel gevlogen en richting Ameide gelopen. Garagehouder Gerrit Hamoen, die vanuit zijn bovenraam het gewemel van zoeklichten en lichtkogels gadesloeg en het gedreun der overkomende drommen bommenwerpers vernam, zag ineens iemand op kousevoeten langskomen. Het flitste door hem heen: "Wat moet die Bart Rijnhout nou zo laat en zo gehaast op zijn kousen op straat?" Die gestalteverwisseling heeft hij achteraf vaak betreurd: "Had ik 't maar beter kunnen zien, dan ...". Zeker toen hij de volgende dag hoorde in welke fuik die Canadees even verderop terechtgekomen was. Op de hoek bij garage Bouter stond ondanks dat het spertijd was een groepje mannen, onder wie de burge-meester, het luchtruim af te speuren, toen zij werden aangesproken door de compleet uit de koers geraakte navigator.

"Vanwege het feit dat meer dorpsgenoten op deze wijze op de hoogte waren van deze ontmoeting, kon ik niet anders dan hem onder het stadhuis te laten opsluiten", aldus de verdediging van burgemeester Luyendijk, die na de oorlog o.a. vanwege dit feit een half jaar op non-actief is gesteld. De volgende morgen is Russell door de Grüne Polizei opgehaald en naar een krijgsgevangenkamp afgevoerd. Gelukkig heeft hij de oorlog overleefd.

Ongelukkigerwijs heeft Rijkswaterstaat, weliswaar onwetend, exact op dit luchtmachtgraf een nieuwe krib aangelegd, waardoor achteraf de berging van de verongelukte machine slechts beperkt moest blijven tot de motor. Op 4 mei 1985 is o.a. in aanwezigheid van Pridham het indrukwekkend gedenkteken met motor en al onthuld. Het staat daar vlak bij de plaats des onheils als litteken en als een ere-teken even buiten Jaarsveld langs de Lekdijk.

AL MAAR MEER NARIGHEID

"Gaonde meer ellinde", placht men op z'n Termeis te zeggen. Zeker, het klinkt wat wrang, maar zouden die slepers uit het Oosten opnieuw de profetie hebben willen vervullen, hetgeen Nahum eenmaal gelast had aan de Assyriërs t.a.v. het oude Israël: "Rooft zilver, rooft goud! eindeloos is de voorraad, een overvloed van allerlei kostbaarheden" (Nahum 2:9)? Het goud moest er al aan geloven in het eerste oorlogsjaar, o.a. alle gouden tientjes moesten op het stadhuis ingeleverd worden. En werd er dan niet betaald, vraagt u? Zeker wel, de slokops gaven de leveranciers een prachtige van verschillende handtekeningen en stempels voorziene kwitantie. De Nederlandse Bank zou die wel uitbetalen. Deze moest het echter zien terug te krijgen uit Duitsland en die stapel kwitanties steeg met de dag.

Overigens bleef het niet bij zogenaamd kopen, wat deels op plunderen leek; zij legden ook beslag op zaken die zij niet vergoedden. Bijvoorbeeld alle voorwerpen van koper, nikkel en brons moesten wij inleveren. Die zouden worden omgesmolten om te dienen als grondstof voor het maken van munitie. Onze animo was niet bijzonder groot en de berg die de bezetter verwachtte, bleef piepklein. Dan maar beslag leggen op de pasmunt: de rijksdaalders, guldens, kwartjes en dubbeltjes van zilver, de nikkelen stuivers moesten omgewisseld worden. Je kreeg hiervoor terug: zink en papier. Onze portemonnee was tot een zinkputje verworpen en de grotere klinkende munten doken onder of werden omgemunt tot zilverbons.

NIET ZELF INVULLEN

B	INGELEVERDE METALEN				
SOORT	Gewicht in kilogrammen en/of decimalen van kilogrammen			TOTALEN	
a. koper . .	<div style="position: absolute; top: 0; left: 0; right: 0; bottom: 0; border: 1px solid black; transform: rotate(45deg); opacity: 0.5;"></div>			<div style="position: absolute; top: 0; left: 0; right: 0; bottom: 0; border: 1px solid black; transform: rotate(-45deg); opacity: 0.5;"></div>	AFSTAND VERGOEDING der metaalwaarde ten behoeve van den Nederlandschen Staat geheel/ten deele, nl. /geen
b. messing .					Paraaf <u>Burg.</u> <u>A. A.</u>
c. nikkel .					VERZOEKSCHRIFT EN TAXATIE-RAPPORT ingediend op
d. tin . . .					Paraaf <u>Burg.</u> <u>A. A.</u>
e. lood . .					FORMULIER, model II verstrekt voor aanmelding voorwerpen van hooge wetenschappelijke geschiedkundige of kunstwaarde of als waarderol volksgoed te beschouwen voorwerpen, op
f. legeringen der onder a-e genoemde metalen .					Paraaf <u>Burg.</u> <u>A. A.</u>

De ondergeteekende verklaart, dat de opgeroepene o.g. de inleveringsplichtige of de leden van het gezin of van de samenwoning, zóón (andere) aan de verplichting tot inlevering onderworpen metalen voorwerpen bezitten.

Amersfoort, 23 Juli, 1911

W. H. Hele *W. H. Hele*

Paraaf
burgemeester
of aangewezen
ambtenaar

B

Gemeentestempel

En zo ging het van kwaad tot erger. Nagenoeg alle vaartuigen, automobielen, veel fietsen en treinwagons vielen in Duitse handen. Dus ging je maar te voet, wat weer andere slijtage meebracht. Op den duur ontstond er groot gebrek aan schoenen, zelfs klompen kwamen op de bon (aug. '42). En op houten kleppers lopen, viel niet altijd mee, maar dat ongemak viel vrijwel in het niet bij de langzaam aansluitende voedsel-, textiel en brandstofschaarte.

Zo maken Ameidese schoolnotulen niet enkel melding van dreigende tekorten aan schrijf- en closetpapier, maar ook aan kolen, terwijl een enkele bladzijde verder de vele schoolverzuimen ter sprake komen met als oorzaak het gebrek aan klompen.

Dat wegroven was nog het ergste niet. Veel en veel erger was de moderne slavenjacht: het weghalen van onze mannen en jongens om ze in Duitsland in de oorlogsindustrie te werk te stellen.

In 1942 werkten daar al meer dan 150.000 Nederlanders, hoofdzakelijk lieden die als werkloos geregistreerd hadden gestaan. Toen werd echter door Seyss-Inquart bepaald dat alle weerbare mannen verplicht konden worden gedurende een bepaalde tijd op een hun aangewezen plaats diensten te verrichten. Ene Sauckel werd aangesteld als slavenhaler. Toen de oogst achterbleef bij de verwachtingen, werd op kantoren, werkplaatsen en fabrieken nogmaals nauwkeuriger nagegaan hoeveel mankracht er gemist kon worden. Hiermee was de gedwongen uitzending van arbeiders naar het Derde Rijk formeel geregeld. Onze dorpelingen hebben dit aan den lijve ervaren. Zeker een vijftigtal kwamen hiervoor in aanmerking. Onderduiken bestond toen nog amper. Wisten zij veel, en de meesten zijn dan ook gegaan.

HET DRAMA DER JODEN

Dit is verreweg het grootste drama uit deze periode geweest: de vernietiging van een groot deel van de 'zonen en dochters van het oude volk'. Ons land was amper bezet of de discriminatie tegen al wat Jood was, begon. Weliswaar via een hele reeks van maatregelen die een sluipend karakter hadden. We hoorden wel de berichten uit Rotterdam en vooral uit Amsterdam, die vrijplaats voor de mens de eeuwen door, dat er borden kwamen met opschriften dat Joden niet gewenst waren. Even later mochten zij niet eens meer in parken komen, geen bioscopen of zo bezoeken, niet meer telefoneren, niet van een bus of taxi gebruik maken, nog maar bij een paar winkels kopen. Nu merkten wij er hier in ons dorp nog weinig van, voordat alle kinderen Israëls de gele Davidster moesten gaan dragen vanaf april '42. Maar toen zagen we de sterren ook bij ons op straat verschijnen. Ameide kende namelijk één Joods echtpaar: Joppie Meyer en zijn vrouw Anna Wolf. Hij was een der dorpslagers geweest; schapeslachter en -scheerder in ruste. Beiden bejaard en nu dreigde het gevaar dat zij zelf als schapen ter slachting geleid zouden worden. Zij hadden kunnen onderduiken, maar zij wilden één blijven met het oude volk en zijn gegaan. Helaas om nimmer weer te keren. Knelis Terlouw heeft het bejaarde paar, met zak en tas met van alles erin, op een morgen naar Arkels station gebracht met zijn koetsje, de 'taxi van Termei' -dat mocht voor die keer-. Van daar zijn zij met andere lotgenoten naar het verzamelkamp Westerbork vervoerd om spoedig op transport naar Polen gesteld te worden. Deze trein met mensenvlee vertrok met als einddoel Sobibor, het kamp waar de rails ophielden. In deze doodsfabriek zijn zij medio mei 1943 van het leven beroofd.

Twee van de meer dan 115.000 Nederlandse Joden, van wie er slechts een paar duizend levend zijn weergekeerd. Dat waren meestal de rijkere - die door onder te duiken hadden geprobeerd hun leven te redden. Van hen viel nog ruim de helft in handen van hun achtervolgers, veelal door verraad.

Uit archief-onderzoek blijkt dat er van de Gorkumse Joodse gemeenschap, die uit 85 zielen bestond, er 66 opgepakt zijn en allen omgekomen.

Vanuit Tienhoven - de boerderij van Goof Spek m.n. - groeide er een geregelde verbinding en uitwisseling met Groot-Ammers, het jodendorp, zoals dat in de illegaleiteit werd genoemd.

Op deze wijze heeft Ameide en Tienhoven aan een behoorlijk aantal Joden verspreid best onderdak geboden, maar ach... en dat trieste van die twee dorpsgenoten, Jacob 82 en zijn Anna 72...

Tegen het einde van de oorlog, op de eerste lentedag is er nog een Joodse onderduiker in de grijpgrage handen van dienstkloppers gevallen. Hoe dat kwam? Wel, toen een ieder voelde dat het schallend gezag der nazi's aan het verstommen was, kwamen steeds meer onderduikers uit hun schuilhoeken en waagden zich ook overdag op straat. Zo was het een openbaar geheim dat de knecht die jarenlang bij Dirk Lakerveld zijn thuis had gehad, een Jood was: Simon Janssens. In het echt heette hij Bremer.

Op 21 maart 1945 kwam hij, na een paar maanden in Nieuwpoort onderdak gevonden te hebben, een middagje op visite.

Was het verraderswerk? Plots stonden twee lui van de Viaanse Feldgendarmerie in de kamer, grepen hem en voerden hem naar buiten. Een van de twee kettinghonden ging op weg om handboeien te halen en vervoer te regelen: hij zou het koetsje van Kees Terlouw ontbieden. Bremer zou zijn leven duur verkopen, ging tot de aanval over, rollebolde met zijn belager over straat, rukte de ketting van die bloedhond stuk - het pistool bleef eenzaam op de dijk achter - en hij presteerde het vrijgevochten en tierend in de richting van de Lek te komen, wellicht met de bedoeling om in de rivier te springen. Vlak voor het Hoofd kreeg die gendarme hem echter in de houdgreep, smeed hem op straat en trapte hem waar hij maar kon. Geboeid en streng bewaakt heeft hij in de koets zitten wachten tot hij 's avonds is afgevoerd naar het Utrechtse huis van bewaring nabij het Wolvenplein.

Een geluk bij een ongeluk voor hem was dat het treinvervoer Nederland-Duitsland die laatste maanden vrijwel plat lag.

En wonder boven wonder ziet moeder Lakerveld hem op zondag 6 mei aankomen op de Sluisendijk, op zijn klompen, uit Utrecht!

*Eerst was er nog de bus, weliswaar met houtgasgenerator
de Termeise chauffeurs poseren op de Dam voor de 'laatste tocht' naar Gorkum*

later de 'taxi' van Knelis Terlouw

NIEUWE ORDE, LEGE BORDEN

Tegenover die grijpgrage handen uit het vorige hoofdstuk willen we andere handen plaatsen, gouden van de vaderlandse huisvrouw. Laten wij een eresaluut brengen en een apart plaatsje inruimen voor het vrouwvolk, dat in die jaren voor de zware taak stond het huishouden zo normaal mogelijk te laten draaien. Deze schier onmogelijke opgave is nog te weinig belicht. Dus nu niet de koerierster, ja die ook, maar alle thuisvrouwen. De moeder de vrouw in het bijzonder, met haar zorg om haar man, opgroeiend grut en bijvoorbeeld zorg voor oude hulpbehoevende bureu. Zorg om de monden te vullen, het gezin te kleden, het woongedeelte te verwarmen. De gezochten die onderdak hadden gevonden in de gezinnen, moesten eveneens mee-eten, terwijl daar niet altijd extra voedselbonnen tegenover stonden.

Verhalen over de Hollandse zuinigheid-met-vlijt en van staaltjes vindingrijkheid doen nog steeds de ronde. Daar is me wat afgeïmproviseerd en geëxperimenteerd met wat al of niet eetbaar was. Gestoofde bladeren van de paardebloem of brandnetels deden dienst als groente; bloembollen vervingen aardappelen. En niet te vergeten de flessen melk die we moesten schudden tot de inhoud tot boterklonterde.

Ieder lapje grond werd bepoet. In plaats van de dahlia's en de asters stopten we nuttiger zaden en andere knolletjes in de grond om eigen groenten te kweken. En als je nog een hoekje over had, dan pootte je toch tabakspplanten. Dat werd dan de manshoge 'eigen teelt'. Gek eigenlijk, dat dit woord enkel betrekking had op tabak! Ach, roken was mannenzaak, althans bij ons. Zie, weer dat sterke geslacht een beetje bedacht op eigen genot. Hoeveel qua leeftijd sterken onder ons hebben niet aan het wiel gestaan om uren aan een stuk de eigen herenbaai te verkrijgen? Of slechts toegekeken, dat draaien aan de snijmachine gebeurde meestal in de tabaksfabriek van Klaas den Oudsten. Rookartikelen kreeg je op de bon, dat wel, maar voor straffe rokers was een enkel pakje Consi veel te weinig. En voor bukshag geneerde je je! Of niet?

Verder was men best knap in het ontwerpen en maken van instrumenten om suikerbieten te persen om stroop te verkrijgen, of om uit geraspte aardappelen meel te peuren. De brandstof op rantsoen. Menig boom is gekapt en verzaagd, onderenden zijn gekloofd om ervoor te zorgen dat moeder het potje kon koken en de familie op kamertemperatuur kwam.

Wat hadden we strenge en lange winters in die jaren: '40/'41, 41/'42 en '44/'45 en niet te vergeten die mobilisatiewinter van '39/'40. En van die lange donkere avonden met weinig of geen verlichting. De stroom was afgesloten; bij het schaarse licht van een kaars of een carbidlantaarn probeerde je wat te lezen. Of bij het kleine lampje dat brandende werd gehouden door de 'trimfiets', die in de kamer opgesteld stond en waarop wij jongens u-u-u-ren ons uit de naad traptten om het

duister een tikkeltje te doen opklaren. Schraal in de kleren, maar sommige bofferds zaten er warmpjes bij: van schapewol kon je wanten, truien, slipovers, onderbroeken, borsterokken en sokken breien, maar dan moest dat spul eerst gesponnen worden. Een vertrouwd beeld uit die dagen: het vrouwvolk achter het spinnewiel, waarmee een oude huisnijverheid in volle glorie hersteld was.

En wie kans zag van de buitendraad clandestien wat stroom af te tappen, zat in het volle licht. En dat hengelen, zoals het heette, kon je wagen, dat draadje buitenshuis was wel link, maar binnenshuis kon het minder kwaad. Je was immers verplicht je ramen zo af te schermen dat er vanaf de straat geen kiertje licht te zien was.

Wellicht overbodig melden we dat het distributiesysteem reeds opgezet was ten tijde van de mobilisatie. Toen al kreeg elke Nederlander een zgn. distributiestamkaart en een bonkaart met 26 bonnen. Die bonkaarten kon je in ons dorp afhalen op het distributiekantoor dat bij ons gevestigd was in de Waag onder het stadhuis. Het is begonnen met de suiker die in oktober 1939 op de bon kwam en zeven weken lang mocht er op zondag geen auto of motorfiets rijden om benzine te sparen. Dus toen al! Na mei 1940 is het aantal soorten bonnen en toewijzingen alsmaar uitgebreid.

Het nare was weer wel dat met de hoeveelheid bonnen de daarop te verkrijgen rantsoenen evenredig slonken. De prijzen van diverse levens- en andere middelen rezen de pan uit - en dat was dan ook het enige wat de pan uitsteeg -.

De distributie betrof niet alleen mensen, ook dieren kwamen op rantsoen. Behalve dat er een quotum bestond -zoveel stuks vee mocht een boer houden-, werd jou ook de hoeveelheid voer voor de veestapel of voor de burgermans kippen toegewezen. Dit geschiedde door de zogenaamde plaatselijke bureauhouders. Onze P.B. zetelde in Noordeloos en de zestigers en daarboven weten nog best hoe de toewijzingen steeds schraler werden.

VAN VERZETJES EN STIL VERZET

Behalve lezen, wat maar moeilijk ging vanwege het toberige gedoe met dat akeilige licht, brachten we de avonden door met schaken of dammen, legpuzzelen, ganzeborden of 'domenieke' en niet te vergeten monopoly spelen. Borden vol stukken: we hebben wat huisjes en hotels geplaatst op de Barteljoris en de Spuistraat, waarbij je door de spanning van het spel niet eens meer opmerkte het geronk der hoog overkomende Mosquito's en de Typhoons, die op weg waren om echte huizen en hotels weg te vagen. Verder luisterden we naar verhalen van vaders en moeders, van opa of opoe en omdat het in die dagen met de voedselvoorziening geen vetpot meer was, vertelden we mekaar spottend wat we niet meer konden:

- zoete broodjes bakken - op hete kolen zitten - vurige kolen opstapelen
- zich dik maken - iemand zijn vet geven - met spek schieten
- boter bij de vis doen - de bout hachelen - boter aan de galg smeren
- zijn brood verdienen - een zware pijp roken - eieren voor zijn geld kiezen

lets inpeperen of opzouten ging niet meer noch lakens uitdelen, hoogstens kon je die te ruil aanbieden voor wat bikkesement.

Wel hadden we andere koffie, namelijk surrogaat dat Pitto heette. Vervangende andere thee kenden we ook, gemaakt van een mengsel van gedroogde boombladen, -schors en kruiden. Dit vocht rook naar niks of kamille, maar wij noemden het 'bocht'.

O, ja, kent u in dit verband de uitdrukking: "t Gaat goed"? Het kon gebeuren dat je fluisterend met een kennis in de bus of zo de toestand in de wereld besprak, waarbij je je verheugde over de kerende kansen der Duitse troepen en je 'het gaat goed' wat luider zei, dat een verdacht uitziend persoon zou vragen: "Wat gaat er goed?" Dan antwoordde je toch gewoon: "Pannekoeken bakken met Panko". Daar had zo'n koekenbakker niet van terug. Panko was immers een soort vervangingsmiddel voor bakmeel.

Achteraf bedenk ja dat zeker de jongeren feitelijk nooit getwijfeld hebben aan de goede afloop van de oorlog. Ons rechtvaardigheidsgevoel zei ons dat een dergelijk regime nooit kon standhouden.

Wij vonden dan ook - nu we toch over geheimpraat hebben - een ander teken machtig: het zogenaamde V-teken. Het is het eerst gepropageerd door de B.B.C. in de zin van 'victory'. U kent dat wel: die twee vingers gespreid opgestoken als teken. Of die andere hardop gesproken groet O.Z.O., het Oranje-zal-overwinnen-motief. De bewakers der nieuwe orde hebben niet gearzeld om naar hun aard dat eerste teken, die V-actie, te naasten.

Kort daarna verschenen overal in den lande grote spandoeken en versierden Goebbels schilderknechtjes muren met de spreuk:

V = Victorie, want Deutschland wint voor Europa op alle fronten.

Die lef hadden ze toen nog, maar tegen de tijd dat er in Utrecht op een muur geklad stond: "Duitsland overwintert op alle fronten", zagen sommige bezetters bevestigd wat zij al langer gevreesd hadden: de keer kondigde zich aan. De Duitsers begonnen te voelen dat zij dubbel en dwars terugkregen wat zij Warschau en Rotterdam en vele andere steden hadden aangedaan: de bombardementen op de Heimat namen in alle hevigheid

toe, de opmars in Noord-Afrika was tot staan gebracht en aan het Oostfront wonnen de Russen steeds meer terrein.

Een beetje lachwekkend deed dan ook aan de affiche die de naäpers uit de

N.S.B.-klike op muren en glazen plakten, met het opschrift: "Mussert wint!" Een stille verzetser, vast een schoolfrik, heeft bij nacht die leugen verbeterd door er een komma in te lassen en van een t een d te maken. Hij vond blijkbaar de leus:

"Mussert, wind?" dichter bij de waarheid komen.

Of die andere: "Geen piek voor Pieck en geen knoop van mijn gulf geef ik voor de Winterhulp." Die Pieck was de man die de organisatie van de Winterhulp moest opzetten. Op zichzelf best een goed idee: het is beter te geven dan te ontvangen.

Alleen jammer dat het uit de verkeerde hoek kwam en dat de plaatselijke overheden gedwongen werden hiervoor te collecteren. Daar kwam in onze woonkernen natuurlijk weinig van terecht, ondanks dat de lichtgevende speldjes die je als dank ontving, aantrekkelijk waren, en zelfs nuttig om 'in d'n donker' te dragen.

INDIË-GANGERS

Op verraderlijke wijze valt de gecombineerde Japanse zee- en luchtmacht de Amerikaanse vlootbasis op de Hawaii-eilanden aan. Door die volle laag wordt het merendeel van de Amerikaanse Zuidzeevloot vernietigd. Hiermee verwerven de Jappen voorlopig de zeeheerschappij in de West-Pacific. De woede over deze aanval brengt de Verenigde Staten in de oorlog. Zij krijgen direct bondgenoten: Australië, Canada, Nederland en Engeland. Aanvankelijk kan de Jap bogen op grote successen. Op 27/28 februari 1942 woedt de slag in de Javazee, waarbij onze vloot onder bevel van schout-bij-nacht Karel Doorman het tegen een overmacht moet opnemen. De Nederlandse oorlogsbodems, o.a. 'De Ruyter', 'Kortenaer' en 'Java' gaan verloren. Anderhalve week later capituleert de Nederlands-Indische regering. Duizenden landgenoten worden in kampen geïnterneerd, andere in krijgsgevangenschap weggevoerd. Eén ervan is een oud-Ameidenaar, nl. Jo Middelkoop.

Deze is op zijn achttiende in dienst gegaan met de bedoeling om na zijn tropenjaren bij de politie terecht te komen. Na zijn basisopleiding in Nijmegen voltooid te hebben is hij met de Marnix van Sint Aldegonde naar de Oost afgereisd. Als koloniaal heeft hij mee ons Indië verdedigd, tevergeefs. Na de capitulatie is hij als krijgsgevangene o.a. te werk gesteld aan de Birmaspoorweg. Via Thai - die naam doet aan Thailand denken -, moet hij op transport gesteld zijn naar Japan. Op 24 september 1944 is het troepenschip onderweg door Amerikaanse bommen getroffen en vrijwel alle opvarenden hebben een zeemansgraf gevonden. Na de oorlog heeft dit droeve bericht de familie pas bereikt.

Nog twee Termeienaars willen wij hier noemen, die met ere ons land in het Verre Oosten hebben gediend. Twee Jannen, Roodhorst en Veen. Beiden zijn eveneens voor de oorlog naar Indië gegaan. De eerste heeft de Japanse invasie en, als krijgsgevangene in Japan en Thailand, de oorlog overleefd. Na de capitulatie heeft hij met zijn gezin jaren in Ameide gewoond.

De tweede Jan heeft als marineman kans gezien in de meidagen van '40 naar Engeland over te steken. Vandaar heeft hij o.a. Prinses Juliana en haar twee kinderen onderweg naar Canada geëscorteerd. De oorlogsjaren door heeft hij op allerlei zeeën gezworven en de vijand afbreuk gedaan. In 1945 ziet hij na vele wederwaardigheden zijn geboortegrond, zijn moeder en zus len weer. Daarna heeft hij voor zijn gezin - bestaande uit zijn vrouw, die een Amerikaanse van geboorte is, en kind - woonruimte gezocht in Holland. Zelf is hij het vaderland blijven dienen en heeft in 1973 als marine-officier de actieve dienst verlaten.

LICHPUNTJES IN HET AAK'LIG NACHTELIJK ZWART

Nee, de fosforiserende winterhulpspeeldjes van daarnet in de vorm van sprookjesfiguren en molentjes bedoelen wij niet, maar het verloop der krijgsv verrichtingen. Ondanks een serie overwinningen aan Duitse zijde in '41/'42 - m.n. de wijze waarop de Duitse wehrmacht aanvankelijk met haar mokerslagen het Rode Leger lamlegde - zou het jaar 1943 de definitieve ommekeer inluiden. Dit was behalve aan de onverzettelijkheid van de Russische legermacht mede te danken aan de steeds nauwere samenwerking tussen de Verenigde Staten en Engeland. Nee, het ging de Führer en zijn trawanten niet voor de wind. Ook voor het Derde Rijk ging gelden de o, zo bekende drieslag: opgaan, blinken en verzinken.

In oktober 1942 begon Montgomery de aanval bij El Alamein tegen de legendarische Duitse generaal Rommel, terwijl op 8 november Amerikaanse en Britse troepen voet aan wal zetten in Noord-West-Afrika. En de allang van te voren voorspelde Duitse overwinning bij Stalingrad bleef uit. Onverteerbaar voor de roverhoofdman Hitler was dat zijn trots, het Zesde legerkorps dat ondermeer in mei '40 tegen Nederland was ingezet, daar eind 1942 werd ingesloten en dreigde in de pan te worden gehakt.

Bovendien namen de luchtaanvallen op Duitsland een geweldige omvang aan. Welke rechte vaderlander senior herinnert zich niet dat al deze feiten ertoe bijdroegen dat jong en oud dacht dat de Duitse nederlaag met rasse schreden tege moet gezien kon worden. Een golf van optimisme ging door ons land. Verder waren er voortekenen van de komende invasie. Maar u kent, beste lezer, dat spreekwoord van die kat die in het nauw raakt? En één zo'n rare sprong was begin januari 1943 een rage van razzia's om arbeidskrachten te vinden voor de oorlogsindustrie in Duitsland.

Een tweede vervaarlijke was dat er op 29 april 1943 een bevel uitging van Wehrmachtsbefehlhaber in de Nederlanden Christiansen tot "terugleiding in krijgsg evangenschap van de leden der Nederlandse weermacht". Een deel ervan zou zich niet aan de afspraken gehouden hebben die gemaakt waren, toen zij vrij

snel na de meidagen van '40 naar huis mochten. Maar de eigenlijke reden was dat de bezetter, gezien de invasiegevaaren, zoveel mogelijk weerbare mannen uit Nederland wilde wegwerken en wie weet konden ze noodgedwongen de handen uit de uniformmouwen steken!

DE MELKSTAKING APRIL/MEI 1943

In de oorlogsgeschiedenis heet deze crisis de april/meistaking, maar vanwege het grote aandeel dat de boeren en de melkophalers hierin gehad hebben door de melk niet aan de fabrieken te leveren om zodoende de voedselvoorziening in het honderd te laten lopen, kreeg ze onder het gewone volk de naam van melkstaking.

Opvallend is dat grote steden als Amsterdam (dit in tegenstelling tot de eerste opstand aldaar: de Februaristaking van 1941) en Rotterdam, Den Haag en Utrecht behoorlijk verstek lieten gaan, terwijl het platteland het voortouw nam.

Luttele uren na deze bekendmaking breken er alom in den lande stakingen uit. Bij Stork in Hengelo komt de machinerie het eerst stil te liggen en dit dappere voorbeeld doet goed volgen. In de Waard volgen de werven langs de Merwe en de Noord. De Vries Robbé doet mee. Een informant wist nog hoe in Gorkum groepjes stakers langs bedrijven gingen om makkers ertoe aan te zetten eveneens het werk neer te leggen. De melkophalers laten hun paard op stal. De boeren verkopen wel hun melk pintjesgewijs in hun omgeving, het teveel laten ze in de sloot lopen. Zo wordt de voedselketen verstoord en blijft het land onbewerkt, schippers lichten het anker niet, mijnwerkers hanteren hun houweel niet ...

Iedereen kan op zijn vingers narekenen dat op deze actie verwoed gereageerd gaat worden van Duitse zijde.

Doch ondanks dat is de haat die deze maatregel oproept, en de wanhoop over de vernietiging van alles wat ons dierbaar is, zo groot, dat de moffen zeer harde repressailles moeten nemen, eer deze werkstaking onderdrukt is. Ook onder de Waardbewoners vallen er slachtoffers, acht in totaal, één in Ameide, weliswaar indirect, maar toch...

TERMEI STAAKT MEE

Wat is er gebeurd? Gerrit Roodhorst is in die dagen druk in de weer om de staking volkomen te maken. Zo verschijnt hij op de drempel van de breiersschuur van Kees van Gent en roept de mandenmakers toe: "De schuur uit en staken net als overal". Breiers als Kees Labrie, Abram Vroon, Gerrit Schotman, Dirk van

Mourik e.a. geven hieraan gehoor en gaan de Gracht op, richting de dijk. Tot veler ergernis wordt er op dat moment op de loswal nog een vrachtauto geladen met manden, maar als deze vol is, wordt de vracht prompt eraf gekanteld.

Elke Termeienaar die vaderlands denkt, lacht om het geval; er is geen mof te bespeuren. Wat kan je gebeuren? Onder een tikje hilariteit van de omstanders wordt de lege wagen huiswaarts begeleid. Op de Prinsengracht komt 't tot een treffen met het plaatselijke politieapparaat, drie man sterk, die volkomen uit balans zijn. Met de gummistok bewerken zij wild nerveus de onwerkwilligen en zelfs wordt er bedreigd met de revolver. Daarop heeft het Termeise corps een nauwgezet onderzoek ingesteld en lijkt het de bevende gezagsdragers alles aan gelegen te zijn de stakingsleiders te pakken te krijgen.

De naam van de opvallendste omkieper -vanwege zijn lengte- komt de politie ter ore en deze Aart van Toor doet er verstandig aan onverwijd de benen te nemen naar Friesland. Aart duikt achtereenvolgens in Pernis en Benschop onder en waagt zich pas na Dolle Dinsdag weer in onze omgeving.

Gerrit Roodhorst heeft zich op de avond van die stakingsdag schuil gehouden in de grienden nabij het Slot. Om half elf hebben zijn broer Gijs en Arie van Gent hem nog wat eetbaars gebracht. Een paar nachten heeft hij doorgebracht bij Louw van Lomwel op het 'Breeje Pad'. Goof Spek en zoon Ries hebben voor eten gezorgd en een fiets, waarop hij vertrokken is richting Rotterdam. Even later zijn via ons stadhuis - o schande - beider namen plus bijzondere kenmerken geplaatst in het opsporingsregister, wat Gerrit noodlottig is geworden.

Hij is gepakt en langs Scheveningen en omwegen naar Buchenwald getransporteerd, waar hij is omgekomen.

Een andere lezing is dat hij niet op grond van dat signalement is gegrepen, maar in handen van de S.D. is gevallen bij een overval te Rotterdam.

DE STAKING GEBROKEN

Op 4 mei kunnen Hitlers Haagse vazallen aan Berlijn doorgeven dat de staking in geheel Nederland is gebroken. Ongeveer honderd mensen laten het leven en negen honderd stakers worden naar Vught overgebracht en de exodus der ex-militairen kan beginnen. Uiteindelijk bedraagt het getal grensgangers 8.000. De overigen krijgen uitstel, òf onmisbaarheidsverklaringen òf duiken onder.

Wilt u meer over de melkstaking en de Duitse weerwraak in onze omgeving lezen, neem dan ter hand Deel I van de trilogie: 'De Waard in oorlogstijd' van A. Korpel. Hierin vond ik bijvoorbeeld terug de ontroerende afscheidsbrief van de ter dood veroordeelde onderwijzer, Rooie Woutje uit Hoornaar, die wij scholieren destijds overschreven en doorgaven. Onvergetelijk zo iets.

Als directe repressaille heeft de bezetter alle radiotoestellen verbeurd verklaard met de smoes dat de 'emigratiekliek van overzee' haar landgenoten aangezet zou hebben tot verzet. Dat was ook zo, maar of deze 'stok om de hond te slaan' het ontvreemden van dit communicatiemiddel wettigt, is zeer de vraag.

Bekanntmachung

Der Höhere SS- und Polizeiführer Nordwest gibt folgendes bekannt:

Das im Sicherungsgebiet Süd-Holland in Rotterdam tagende Polizeistandgericht hat auf Grund des Erlasses und der besonderen Anordnung des Reichskommissars über die Verhängung des Polizeistandrechts vom 1. Mai 1943 nachstehende Todesurteile gefällt, die nach Bestätigung durch den Gerichtsherrn vollstrafft worden sind. Es wurden verurteilt: die niederländischen Staatsangehörigen

- 1) Arie Leendert Verhoef,
geboren am 22.5.1917 in Schelluinen,
- 2) Wouter Slob,
geboren am 28.5.1918 in Hoornaar,

als Beschäftigter einer öffentlichen Zusammenrottung und Veranschaffung in Glessen-Nieuwkerk;

- 3) Willem Johannes Smit,
geboren am 15.3.1921 in Nieuw-Lekkerland,
- 4) Jacob de Groot,
geboren am 14.12.1918 in Nieuw-Lekkerland,

Bekendmaking

De Höhere SS- und Polizeiführer Nordwest maakt het volgende bekend:

Het in het bevelingsgebied Zuid Holland in Rotterdam dagende Politiestandgerecht heeft op grond van het decreet en de bijzondere beschikking van den Rijkscommissaris over het instellen van het Politiestandrecht van 1 Mei 1943 de navolgende doodvonnisen geveld, die na bevestiging door de hoogste rechtelijke macht ten uitvoer gelajd werd. Veroordeeld worden de Nederlanders

- 1) Arie Leendert Verhoef,
geboren op 22.5.1917 te Schelluinen,
- 2) Wouter Slob,
geboren op 28.5.1918 te Hoornaar,

als raddraalers bij een samenshoring en onruststichters in Glessen-Nieuwkerk;

- 3) Willem Johannes Smit,
geboren op 15.3.1921 te Nieuw-Lekkerland,
- 4) Jacob de Groot,
geboren op 14.12.1918 te Nieuw-Lekkerland,

Ameide heeft tijdens de Tweede Wereldoorlog tien slachtoffers te betreuren; we willen nu in dit verband één familie noemen die het felle verdriet gekend heeft van twee zoons te moeten verliezen door het oorlogsgeweld. Wij gedenken hen in eerbied:

*'Ere wie vielen, getrouw tot de dood
Strijders van leger en luchtmacht en vloot
Kerels vol moed van het ondergronds front
Ere wie vielen...'*

Twee Gerriden Roodhorst, broers met dezelfde voornaam.

Gerrit één, die als jongmaatje al naar zee trok en bij het uitbreken van de oorlog als kok op de koopvaardij voer, is in 1943 omgekomen, 31 jaar oud. Hij is op 3 december van dat jaar ter aarde besteld op de begraafplaats van de Amerikaanse plaats Mobile.

En de reeds genoemde, Gerrit twee; de ouderen onder ons kennen hem vast nog wel: een markante man met die bontkraag op zijn jas en die ene wat misvormde hand.

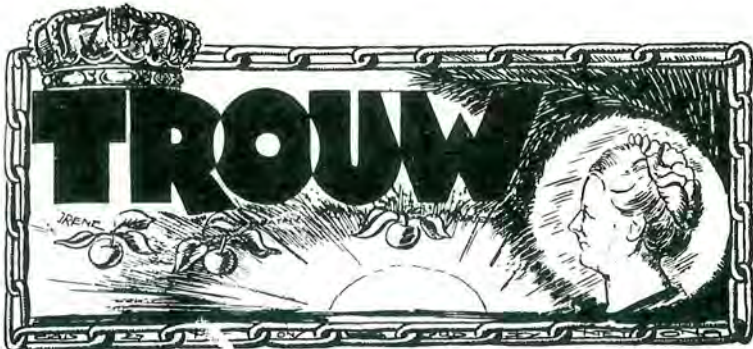
S.D.A.P.-er in hart en nieren en een der actiefste leden van het Parool-verzet in Zuid-Holland. Tevens was hij - zoals we zojuist geschetst hebben - in onze streek een der aanvoerders van de melkstaking, die dit met de dood heeft moeten bekopen.

HET WOORD IS AAN DEN STRIJD

Deze zinsnede komt voor in het nummer van het illegale blad '**De Waarheid**' dat verscheen 26 juni 1941, vijf dagen nadat de Duitse aanval op Rusland was begonnen. Taalkundig en logisch klopt de zin misschien wel niet helemaal, maar volgens mij is het een van de fraaiste formuleringen uit onze illegale pers. Het woord als wapen, veel meer hadden we meestal niet. En eerlijk is eerlijk; in het begin van de bezettingstijd zijn er nogal wat mensen geweest, die de woorden 'maar 's afwachten' en 't nog 's aanzien', voor in de mond hadden. Ik denk dat onze omgeving daar geen uitzondering op vormde. Later met het voortduren van de oorlog, toen duidelijk werd dat de krachtpatsers niet alleen hun kanonnen en pantserdivisies meegebracht hadden, maar ook hun nationaal-socialistische wereldbeschouwing en ons volksbestaan in gevaar dreigde te komen, nam hun aantal snel af. Toch is de groep actieve verzetsstrijders steevast een klein deel van onze bevolking geweest. Terwijl lauwe labbekakken werkeloos ter zijde stonden, anderen schipperden of zelfs geld verdienden met het werken voor de weer-macht, weer anderen in de zwarte handel zaten, bond een Gideonsbende, getuigende van durf, optimisme en geloof, de strijd aan met de onderdrukkers, ondanks grote risico's.

Een van de machtigste middelen was met-ter-daad de illegale pers, zuurdesem in het leven der natie. Terwijl de gewone kranten - en zeker de gelijkgeschakelde leugens in het land brachten, werden bijv. **Het Parool, De Vonk, Vrij Nederland** en later **Trouw** in steeds grotere oplagen gedrukt en verspreid. Regionaal verscheen in de Giessenlanden **O.Z.O.**, terwijl de **Telex** vanuit Groot-Ammers de Lekstreek, o.a. Ameide en Tienhoven bereikte. Hulde aan de illegale pers die in de somberste jaren van ons volksbestaan het geloof in de overwinning levend hield en niet moe werd het volk bij ontelbare gelegenheden op te roepen geen gevolg te geven aan de dubbelzinnige bevelen, die tot doel hadden ons dienstbaar te maken aan de Duitse oorlogvoering.

Schakel en zijn verloofde Annie. één dag na de bevrijding.

AMEIDE ACTIEF

Ameide is in maart 1943 via de jongemannen Dirk en Peet van Toor in contact gekomen met een stel mensen die in Vianen tot over hun oren in het verzetswerk zaten. Naast dominee Zemel was daar boer Bos uit Lexmond, ene heer Dijkshoorn -eigenlijk heette hij De Jong en was afkomstig uit Haarlem- en een veearts uit Jutphaas. Peet en Dirk werd verzocht het L.O.-werk op te zetten hier in dit stukje Alblasserwaard. Die twee letters staan voor: Landelijke organisatie tot hulp aan onderduikers.

Manmoedig zijn ze aan de slag gegaan: duikadressen zoeken, clandestiene bonkaarten ophalen en verspreiden, geld en levensmiddelen inzamelen, tips geven voor te plegen overvallen, het langs kruip- en sluiptwegen begeleiden van gestrande piloten. Verder zorg dragen voor het verspreiden van genoemde verboden lectuur.

Voorts hadden zij tot taak het regelen van bezoeken die de heer Dijkshoorn aan Ameide zou brengen, o.a. op de boerderij van Goof Spek, die de oorlog door het locale contactadres is gebleven voor 'het goede doel'. Dit klonk minder opvallend dan te spreken van illegale acties, ondergrondse, etc. Tijdens deze bijeenkomsten wekte Dijkshoorn de mensen op samen te spannen en mee te doen aan het 'stille verzet'.

Bij soortgelijk werk is de heer Dijkshoorn in de zomer van '44 in Brabant gepakt en kort daarna in Vught gefusilleerd. Trouwens, de bovenvermelde veearts is eveneens omgekomen in het verzet, terwijl een zoon van genoemde boer Bos, nl. Bastiaan, in het Drentse Nieuwlande ondergedoken, op de vlucht is neergeknald.

Naar schatting werden maandelijks ongeveer honderd bonkaarten door de tweeling Van Toor opgehaald in Lexmond en aan het thuisfront verdeeld onder vier man, te weten Goof Spek, Marinus Langerak, Freek Kool en dominee Vlijm. Deze verdeelpost heeft goed gefunctioneerd van maart '43 tot 25 juni '44, het moment dat Peet en Dirk werden opgepakt. Ieder was een radertje in het grotere geheel, niemand wist iets van elkaars activiteiten af. Dit vond men beter om te voorkomen dat in geval van arrestatie de machinerie compleet 'opgerold' zou worden. Een gevangene zou onverhoopt kunnen doorslaan. Want reeds in de oorlogsperiode wist men van de onmenselijke verhoorspraktijken.

HET LEGER DER GEZOCHTEN

Na de april-meistaking zijn veler ogen open gegaan. Menigeen heeft moeite gedaan een duikplek te vinden. Anderen hebben de rug gerecht en de handen uit de kalende mouwen gestoken om de vervolgdten te verzorgen. De kerken bijvoorbeeld hielden collectes voor 'bijzondere noden', "Verberg de vluchteling en meld de verdrevenen niet" werd als gewijde zinsnede in kerkdiensten regelmatig geciteerd en ging gelden als een soort elfde gebod, dat ook door steeds meer dorpsgenoten in praktijk werd gebracht. Wel zijn er nog dwangarbeiders naar Duitsland vertrokken, daarvoor aangewezen door het arbeidsbureau van Dordrecht. Voor sommigen was er geen ontkomen aan: het gezin moest toch leven. Anderen zagen tegen de perikelen van het onderduiken op en stapten - zij het met grote tegenzin - op de trein. Het was namelijk aanvankelijk nog niet zo beroerd in Duitsland. Uit de brieven of de verhalen van de eerste verlofgangers kon je opmaken dat men daar behoorlijk te eten kreeg en het contact met de gewone bevolking niet zo slecht was. Later, met die massale bombardementen, keerde het tij en menig verlofganger koos het onzekere voor het zekere, verscheurde zijn retourtje en dook onder.

Het verdelen van die bonkaarten was één karwei. Een ander was het ophalen van boter, kaas en tarwe voor 'het goede doel'. Ruim een jaar lang reden Dirk, Peet en Spek langs de boeren in Tienhoven, Broek en Lakerveld. De meesten gaven royaal en de opbrengst werd naar Lexmond getransporteerd. Vandaar ging het naar de onderduikadressen en een deel naar het Rode Kruis, die zorgde voor pakketten naar het kamp Amersfoort.

DE ZAAIER

Wie van u, lezers van 1995, kent 'De Zaaier' niet? Deze valt immers buiten het kader van dit boekje, daar die pas begon te verschijnen vlak na de oorlog en heel even de naam 'Hervormde Kerkbode' kreeg. Maar wist u dat dit blad een voorloper heeft gehad die de naam droeg van 'De Zondagsbode' en sedert 1937 wekelijks van de persen rolde bij drukkerij Mouthaan te Bleskensgraaf, het dorp dat in de meidagen van '40 gruwelijk geteisterd is?

We willen het hier echter hebben over een andere 'De Zaaier', namelijk de zondagsschool van die naam in die bangelijke jaren. Een indruk hiervan kun je ondermeer krijgen via het interessante gedenkschrift dat de voorzitter, Jo Verheij, heeft opgesteld ter gelegenheid van de viering van het 125-jarig bestaan in 1989.

Duidelijk wordt dat de zondagsschool in die barre periode met een paar problemen met name te maken kreeg.

Allereerst gaf de plaats der wekelijkse samenkomsten van tijd tot tijd hoofdbrekens. In de mobilisatie was, zoals we reeds verteld hebben, het Verenigingsgebouw bivak voor Hollandse pontonniers uit Dordt. Daarna is het nog gevorderd om vluchtelingen uit onder water gezette gebieden te huisvesten en in 1940 is het een paar maanden door de Duitse weermacht in beslag genomen. De zondagsschoolklassen konden gelukkig uitwijken naar de kerk.

In 1944 werd het Verenigingsgebouw opnieuw door de Duitsers gevorderd. Enkele weken later moest de zondagsschool zelfs weg uit het koor van de kerk, omdat ook daar Duitse militairen gelegerd waren. De Christelijke Gereformeerde kerk bracht toen uitkomst door haar deuren open te zetten voor het houden van de bijeenkomsten.

Het andere probleem waren de kerstfeestvieringen.

Voor het jaar 1941 lezen we: half november werden er bonnen opgehaald, want zonder die was zo goed als niets te koop. Het resultaat was goed te noemen: voor de kinderen was er voldoende eet- en leesbaars: speculaas, suikerringen, krakelingen, bolussen, kwatta, boeken en kalenders.

De twee volgende jaren lukte het met de bonnen nog wel, maar de aanschaf van boeken en kalenders kostte meer hoofdbrekens. Gelukkig trad in '43 het kersverse kerkkoor op en zorgde voor een stampvolle kerk, bakker Grootendorst voor gevulde koeken en fruithandel Terlouw voor goudreinetten.

KERSTFEEST 1944
ZONDAGSSCHOOLVEREENIGING „DE ZAAIER“
AMEIDE EN TIENHOVEN

Kerst

Samengesteld door
Ds J. Douma

DECLAMATORIUM

Kerstfeest 1943

ZONDAGSSCHOOL „DE ZAAIER“
AMEIDE en TIENHOVEN

In 1944 kwam er echt een probleem om de hoek kijken. Aan geld was geen gebrek: de kerkcollecte had f 843,- opgebracht. Maar wat kon men daarvoor verkrijgen? Men durfde haast niet meer om bonnen te vragen. Wel gelukte het Klaas den Oudsten om bij de boeren een paar pondjes boter los te krijgen en Grootendorst ging aan de slag: bakte gratis 1000 taai-taai-poppen en 1500 kransjes.

Maar o, die boekjes! Boekhandel Van de Tol uit Dordrecht stuurde er 70. In ruil voor kisten appels wilde hij er meer bezorgen en zelfs kwam er een derde zending via Rotterdam en een beurtschipper uit Groot-Ammers. Pure ruilhandel dus. Verder vernam men dat Dirk Verhoef, Ameidenaar van komaf, toentertijd hoofd van de Mulo in Rijswijk, nog 90 boeken te koop had en dat hij tevens kon zorgen voor bijbelse legpuzzels. Dit aanbod werd met beide handen aangegrepen, maar hoe kreeg men de handel in Ameide? Door de oorlog vindingrijk geworden, bracht de koster van de Tienhovense kerk, Jan van Straten, de oplossing. Hij zou ze wel even halen. Nou ja, even? Op een maandagmorgen vertrok hij in alle vroegte met zijn handkar beladen met aardappelen, appels, enz. richting Den Haag. Op woensdagavond arriveerde hij weer bij het Tienhovense veer, met de zo begeerde spulletjes.

De 325 zondagsschoolkinderen kregen bovendien elk nog 3 appels uit de al danig geslonken voorraad van de firma G.C. Terlouw.

De Duitsers hadden me al wat kisten vol fruit weggesleept.

EEN MAAIER GING UIT ...

Feitelijk twee keer is Ameide en Tienhoven volop in dienst geweest van de bezetter. De eerste keer ging het nog wel omstebeurt, twee bij twee moest er wacht gelopen worden bij een kamp koolzaad. Wat was er namelijk aan de hand? Vanuit Den Haag kreeg iedere landbouwer de verplichting een deel van zijn land te scheuren, d.w.z. je moest een gedeelte van je grasland tot bouwland maken en daarop bepaalde produkten telen, die geheel of gedeeltelijk aan de overheid moest worden geleverd. Eén zo'n noodzakelijk produkt was koolzaad.

Aan de Tiendweg was er in de herfst van '42 zo'n stuk akker van Toon Kool mee ingezaaid. Het begon in mei '43 ietewat te kleuren. Straks zou de zeis erdoor gaan en uit het zaad olie vervaardigd worden om als brandstof te dienen voor de Luftwaffe. Doch het liep anders. Op een nacht, daar kwam een manmoedig jongmens met een zeis en die heeft in enen het hele koolzaadveld, groen en geel, geveld. Ach, arme, de volgende morgen was Ameide in last. De politie kwam erbij en raakte van de wijs. De Sicherheitsdienst kreeg er lucht van, er werd gespeurd

naar mogelijke daders, tevergeefs. Vervolgens werd er gedreigd met strenge straffen, en om te voorkomen dat dit kwaad zich zou herhalen, kreeg heel onze gemeenschap de wacht aangezegd. Daar lag namelijk op het kantje van de gemeentegrenzen nog zo'n lap koolzaadland te gelen.

Dit terrein ligt rechts van de grote bocht voor de menage van Schakel in Broek.

Bij dat stuk heeft elke volwassen Termeienaar of Tienhovenaar, hetzij bij nacht en ontij, regelmatig zijn wachtjes geklopt, tot en met de dag dat het spul geogst en afgevoerd werd. Er zijn wel's een paar opgeroepen geweest die voor geld en goeie woorden, maar meestal in ruil voor een beetje voedsel hun wachturen overdeden. Ach ja, dan waren beide partijen geholpen.

DE SPITTERS VAN PASEN '44

Er waren eens twee dorpen, Termei en Tienhoven, die terreinen bewerkten voor de vijand... Ja, onhandelbare tijden beleefden we. Zo is er een tweede moment aangebroken rondom Pasen 1944, dat alle manvolk in dienst van het schrikbewind aan het graven ging. Niet dat het zonder morren en ontwrichting van het werk thuis van start ging, maar het gebeurde dan toch maar. Was het nu uit solidariteit of gelatenheid of waren wij toch te laf om en bloc te weigeren? Elke schep was eigenlijk een schande!

Tja, dat is weer achteraf en de vrees voor de naziterreur zat er diep in. Enerzijds doet burgervader Luyendijk een beroep op zijn onderdanen om medewerking te verlenen uit menslievendheid. De Meerkerkers moeten het hoofd boven water kunnen houden. Anderzijds spreekt hij van een lastgeving, waarbij alle mannen van zestien tot en met zestig worden gevorderd.

Alla, goed, of eigenlijk niet goed. Achter de Atlantic Wall, die muur van beton en staal, moest een tweede barrière komen, niet in de vorm van een bolwerk, maar hol-achter-bol moesten stroken land geïnundeerd worden, zodat er voor de geallieerde tanks geen doorkomen aan zou zijn.

En er was haast geboden: de bezetter verwachtte de invasie binnen afzienbare tijd. De Nederlandsche Heidemaatschappij kon niet genoeg mankracht leveren, dan dwing je toch anderen.

In veler geheugen staan deze dagen en ervaringen gegrift.

Op dinsdag 4 april vlak voor Pasen om acht uur 's morgens zijn we met zo'n 45 lichten present, al of niet met schuppen en spaaien bewapend. Er zijn 'recruten' bij die nog nooit zo'n schop gehanteerd hebben. Wie niet spitten kan, moet maar leren met een kruiwagen vol bagger over loopplanken te balanceren, en een enkele schrijver was ook nodig.

Zo heugt me nog dat dominee Poot, een man met een zwakke gezondheid, op veler aandrang bij de appèlijstenploeg is ingedeeld. Deze wonderlijke troep werd in Broek, in de buurt van de Heul rechts van de weg, aan het werk gezet.

Eerst moesten de graszoden weggestoken en opgestapeld worden. Daaronder zat een laag veen, ook die moest apart weggekruid worden en daaronder bevond zich het 'cement' voor de kaai. Van die taai blauwe klei die dienen moest om er houvast aan te geven. Nu was het best een zwaar karwei om die vette klei naar boven te halen. Je kon met moeite je spa erin duwen en het volgende probleem was hoe die taai-taai-klont weer van je spa af te krijgen. Daar raakte je bekap van. Was zo'n kruiwagen vol, dan manoeuvreerden anderen de vracht via de loopplank naar de kaden, die maar traag groeiden.

Wel saboteerden wij, nieuwbakken polderjongens, de zaak een heel beetje door maar veel veen op de kaai te kruien en het kwaad snel toe te dekken met 'zodsen' erover heen. Steviger zal die dijk er wel niet van geworden zijn, en zo lek als een mandje, maar wat zou dat? We hebben veel gelachen; nee gezwoegd werd er beslist niet, wel veel op de schop geleund en voortdurend moest de spa geslepen worden op slijpstenen die op behoorlijke afstanden van elkaar waren geplaatst en waarvoor hele rijen stonden te wachten.

Onze Jo Visser had een veldpost ingericht. Krakende en gebroken stelen kon je daar laten vervangen. Opnieuw een sliert pechvogels. Alleen als er zo'n opzichter, te herkennen aan de rijbroek en beenkappen, in de buurt kwam, veranderde het zootje ongeregeld eensklaps in een geordender geheel en werd er tiptop gespit en 'gekrooie'. Die opzieners waren lieden van de Heimij, maar die kwamen toch ogen en benen tekort om alles in de gaten te houden.

Tussen de middag kregen we wat warmes te bikken. Meestal stampot die we konden afhalen bij een keukenwagen, die het leger gravers vergezelde. Maar het zout in de kost verdienden we blijkbaar niet, want de volgende dagen hadden diverse polderaars een snuffe zout van thuis meegenomen om het prakkie wat smakelijker te maken.

Het karwei hebben we zo in iets meer dan een week geklaard. Zelfs op eerste en tweede Paasdag ging het werk door en waren we een bezienswaardigheid.

Echtgenotes, kinderen, overige gelieven en oudjes trokken volop en dolop naar de Zouwendijk of Meerkerksbroek om de mannen aan de kaden te zien wroeten en te groeten.

Die twee parallel lopende bedijkingen strekten zich uit overdwars in de Waarden en hogerop richting IJsselmeer. Daarna maakten de Duitsers van de nieuwe binnenpolder een soort moeras door de boel plas en dras te zetten. Daar zou dus geen tank, man of muis doorkomen, dachten de boosdoeners. Wij vonden dit wat onnozel Duits gedacht en lachten er om, maar eigenaars van de ondergelopen stukken land lachten net als een boer met kiespijn. De pijn is gebleven en heeft geduurd tot na de bevrijding.

AMEIDE UITGEKAMD

Dan kwam D-day (6-6-'44). Het gerucht ging van mond tot mond; zo leek in Termei het ontij bijna voorbij en de oorlog gewonnen. Dwangarbeiders met verlof peinsden er niet over terug te keren naar hun werkplek. Menigeen zette Radio-Oranje harder aan, zodat de straat kon meeluisteren. Dat ging slechts twee weken goed.

Eensklaps in de vroege morgen van zondag 25 juni 1944 overviel een troepenmacht van ongeveer 300 man ons nog slapende dorp. Janus de Hoog, onze bekende luchtwachter heeft nog een enkele onderduiker kunnen waarschuwen. Leendert Verwolf, die in alle vroegte zich op weg begaf van de Franschestraat naar zijn baas Huib Oosterom op de Gracht had al wat verdachts geconstateerd en dochter Gerrie Oosterom haastte zich naar de Dijk om quasi naar haar werk te gaan, maar in werkelijkheid om haar verloofde Henk de Kruijk en diens broers te waarschuwen. Ze schopte een busje van de dijk dat met veel kabaal tegen de voorgevel van het huis tot stilstand kwam en toen een slaperig hoofd door de kieren van het gordijn gluurde, riep ze op gedempte toon: "Duitsers!"

Om zes uur was het hele dorp afgegrensd en kon het uitkammen starten, aan de hand van een lijst met 104 namen. De overvalstroep bestond uit manschappen van de Sicherheitsdienst, de Wehrmacht, de Feldgendarmarie en Grüne Polizei. Geen woning werd overgeslagen. Een deel van die controleurs heeft echt wel steken laten vallen. De buit is dan ook niet bijster groot geweest: drie radio's en een oude stencilmachine, maar wat ernstiger was: een twintigtal mannen werd opgebracht naar de overvalwagens op de Dam, onder wie de al eerder in ons relaas voorkomende Peet en Dirk van Toor. Die waren bij verrassing gepakt in hun nachtverblijf bij Pieter Joh. den Hartog, waar een enkele dag tevoren Annelies geboren was. Bij alle drukte die deze gezinsuitbreiding met zich mee

bracht, hadden die twee die zaterdagavond vergeten de trap naar de vliering naar boven te hijsen met het gevolg dat het luik naar de vliering uitnodigend open stond. Toen de speurders naar binnen stormden, zag Pieter Johannes nog kans de achterdeur uit te vluchten, maar de twee bovenslapers zaten als ratten in de val.

Bij Van Toor thuis werd niet senior, maar junior meegenomen. Wie weet wist die te vertellen waar de tweeling verscholen zat. Wat schrok Kees toen hij ook zijn broers, van wie hij meende dat ze veilig onderdak waren, in de overvalwagen ontdekte. Wel werd hij

weer vrijgelaten, toen bij het inleveren van de persoonsbewijzen uitkwam dat hij pas vijftien was. Om nog een enkele naam van de groep arrestanten te noemen: Adriaan van Vliet en Jaap Verveer, een onderduiker Van Houwelingen uit Den Haag en ook vaders, wier zoons men niet had kunnen vinden, n.l. Hannes van Bruggen, Jielis van Delsen en Joris Verwolf.

De Duitsers met hun buit vertrokken tegen twaalven in de richting van Rotterdam. Jongemannen als de Van der Grijnen en de Van Delsens die zich meer dan zes uur hadden kunnen schuilhouden in de dakgoot tussen hun woonhuizen, konden weer te voorschijn komen. Wel hadden de mannen op het dak heel wat lawaai in en om de bakkerij gehoord, maar het rechte wisten ze niet.

Tot hun grote schrik moesten Henk, Kees en Koos van Delsen vernemen dat hun vader meegenomen was.

Verbijsterd en vol spanning bleef Ameide achter.

De overvalwagens koersten af op de Heemraadssingel, waar de S.D. zijn hoofdkwartier had. Onderweg moest Peet nog twee vellen bonkaarten zien te verdonkeremanen, die hij zaterdagavond had moeten bezorgen bij Goof Spek, maar waar niets van gekomen was. Zo goed en zo kwaad als dat ging, heeft hij die papieren binnen zijn jaszak versnipperd. Naar buiten gooien ging niet en zou ook te gevaarlijk geweest zijn: de Feldgendarmerie reed met knetterende motoren vlak achter de boevenwagen.

Daarom werden de snippers tussen het tentzeil en de latten verstopt. Toen die klus geklaard was, heeft hij nog geprobeerd een praatje aan te knopen met de paar mannen van de ophaaldienst, die bij de achterklep zaten met het geweer tussen de knieën geklemd.

Opvallend was dat die het met de hele situatie ook best zwaar hadden, "aber ach, Befehl ist Befehl".

Waar Peet het nog moeilijker mee had, was dat hij aan zijn persoonsbewijs, al ingeleverd, vast zat. Dat bevatte namelijk valse gegevens. Freek Kool van het gemeentehuis had hem eraan geholpen. Nu moest hij zijn medegevangenen op bedekte wijze trachten duidelijk te maken dat hij niet Peet van Toor was, maar Peter Versluis heette. Hen daarvan deelgenoot te maken, leek hem goed i.v.m. de verhoren die ieder van hen vast te wachten had.

Al spoedig mochten enkele razzia-slachtoffers naar huis terug. Ze keerden terug met de Lekboot. Termei stond al op de uitkijk en als men onder de opvarenden een van hen ontwaarde, werd die met gejuich en tranen ontvangen. Uiteindelijk bleven er drie over, te weten de gebroeders Van Toor en onderduiker Van Houwelingen.

De gezusters Cor en Teun van Toor hebben nog veel moeite gedaan hun broers te spreken te krijgen, maar het bleef bij iets meer dan het opvangen van een glimp en de mogelijkheid om Cor in het oor te fluisteren slechts moeite te doen voor Dirk en hem te vergeten, want anders zou het verkeerd gaan, vanwege die schuilnaam.

De twee 'reformierte Hunde', Dirk en een week later Peet, werden naar Amersfoort 'abtransportiert', de laatste als politieke gevangene. Daar leerden ze de commandant Berg en diens beulsknecht Kotälla kennen. Dirk had van den beginne aan geprotesteerd tegen zijn gevangenneming vanwege zijn zgn. bruine Ausweis. Dat bruin gaf onmisbaarheid aan: hij was immers gemeenteambtenaar op Ameides raadhuis. Hij liet dan ook geen gelegenheid voorbijgaan om gehoor te krijgen bij de kampleiding. Herhaaldelijk werd tijdens het avondappèl zijn nummer 1600 afgeroepen en ging er een gefluister door de

concentratiekamp Amersfoort

rijen: "Ach, weer de slag bij Nieuwpoort!".

Dirk werd na zes weken Amersfoort vrijgelaten, mede door de inzet van zijn baas, burgemeester Luyendijk. Peet kwam via het Nacht-und-Nebel-Lager 'Hinzert' bij Trier ten slotte in een Nebenlager van Buchenwald terecht.

Op 9 februari 1945 zag hij kans te ontsnappen en na een bewogen tocht van ruim een maand kwam hij, vel over been, in Ameide aan.

GERUCHTEN VAN RAZZIA'S

Nog tweemaal zijn er geruchten over op handen zijnde razzia's door het dorp gegaan. De eerste keer waren er Rijnaken aan de Loswal gemeerd met Duitsers aan boord. M.n. de burgemeester vertrouwde het zaakje niet en vreesde dat er een klopjacht op komst was. Hij ging hier en daar waarschuwen en als een lopend vuurtje verspreidde zich het gerucht. Die bootslieden hoorden die avond - de spertijd was allang ingegaan - stemmen op de dijk en ontwaarden in het donker gestalten. Zij erop af en toen zij vernamen wat de baliebijters vermoedden en dat vele jongkerels de polder opgezocht hadden om daar de nacht door te brengen, grinnikte één militair: "Das ist gut, können sie auch mal im Dreck schlafen". Wat moesten we van dit alles denken? Nog herinner ik me hoe wij niet de breeë veertien zijn opgegaan, maar een paar nachten achtereen onze toevlucht hebben gezocht op een hooizolder waar we met balen en pakken stro een magnifiek schuilhol hadden gebouwd.

De tweede keer was opnieuw op een zondag, en wel 29 november 1944. Als ik me goed herinner, was het die zondag Heilig Avondmaal. De dienst was bijna ten

einde, toen Henk Verzijl kwam waarschuwen, waarop alle mannen van 16 tot 40 jaar snel de kerk verlieten. Het gerucht ging dat er razzia's in Langerak werden gehouden en dat die overvalwagens met hun neus richting Tienhoven-Ameide stonden. Gelukkig bleek het loos alarm te zijn, maar ik weet nog precies dat vader het luik op de zolder openzette, zodat mijn broer en ik en onze Joodse onderduiker Jan erin konden duiken, zodra het ernst zou worden. Gek, details onthoud je: nog zie ik het voor me hoe we toen weer 's een blik konden slaan op het daar verstopte nikkel en tin dat we nooit hadden ingeleverd.

NIMMER WEERGEKEERD

Dat het tewerkgesteld worden in Duitsland geen pretje was, wisten we wel. Ver van huis, ver van je vrienden, van je vertrouwde plekje, altijd onder vreemden. Het eten dat je verstrekt werd, was in de beginjaren niet slecht. De voedselvoorraden in de Heimat slonken echter in dezelfde mate als de nachtelijke bombardementen op fabrieken en woonsteden toenamen. Vandaar dat vele verlofgangers er niet over peinsden weer terug te keren naar hun werkplek, maar probeerden een onderduikplekje te vinden. Vandaar dat er later van verlof geen sprake meer was.

Bij twee van onze jongens willen we hier een ogenblik stil staan. Zij zijn in het kader van de arbeidsinzet opgeroepen om in den vreemde aan het werk te gaan, maar hun vaderland hebben zij nooit weergezien.

Het eerste slachtoffer, is Aart van der Zouwen; weliswaar niet direct door oorlogsgeweld, maar niet minder tragisch. Hij was hoepmaker evenals zijn vader in dienst van Arie de Kruyk op de Sluisendijk. Bij het napluizen van het bestand aan Ameidese arbeidskrachten vond de Duitse S.A.-er die alle bedrijven met een bezoek vereerde, dat de jonge Aart wel gemist kon worden in dit bedrijf. Hij werd genoteerd als in aanmerking komend voor tewerkstelling in Duitsland. Na goedgekeurd te zijn moest hij weldra vanuit Arkel vertrekken.

Hij kwam terecht bij de ijzer verwerkende industrie in Berlijn. Na een jaar werd hij overgeplaatst naar het stadje Hof aan de rivier de Saale, 300 km ten zuiden van

Berlijn. Een herademing na zijn Berlijnse periode vol van bombardementen en honger. Helaas kreeg hij daar last van zijn blindedarm, wat geleid heeft tot buikvliesontsteking. Zijn toestand verergerde zozeer dat er voor zijn leven gevreesd werd. Zijn ouders kregen hiervan een ijlbericht en vader Leendert voelde zich geroepen, hoewel de man waarschijnlijk nooit verder geweest was dan Gorcum, onverwijd zijn zoon, zijn enige, op te zoeken. Meester De Haan heeft voor hem een brief opgesteld in het Duits, waarop het doel van zijn reis stond aangegeven en zo goed en zo kwaad als het ging de route die vader Van der Zouwen had te volgen om in Hof te komen. Toen vader arriveerde, was Aart overleden, 25 juli 1944. Wat een tragedie. Leden van de jongelings- en meisjesvereniging van toen moeten zich wel herinneren dat dominee Poot op een gezamenlijke vergadering een brief van de Duitse verpleegster Maria kwam voorlezen, waarin zij vertelde over Aarts verblijf in het ziekenhuis en zijn sterven. Het was ontroerend om te horen hoe in dit barbaarse tijdsgewricht het eerste en tweede Gebod, dat der naastenliefde, in praktijk was gebracht. Later is hij herbegraven op het oude kerkhof in Ameide. Zijn grafsteen vermeldt:
 Gevallen voor het vaderland.

Christiaan van Bruggen is het tweede slachtoffer. Deze was gestationeerd in een fabriek in Duisburg, maar toen hem de grond onder de voeten te heet werd, heeft hij zijn best gedaan om op een Rijnaak tewerkgesteld te worden, wat hem gelukt was. Op een kwade dag is hij echter bij een beschieting overboord geslagen, nog wel gered en naar een hospitaal vervoerd. Daar is hij aan zijn verwondingen overleden omstreeks Nieuwjaar 1945. De preciese datum is onbekend.

VORDERING

Bah, weer zo'n woord met een oorlogsverleden, met een bijsmaak. Ja, het probleem van het moeten afstaan van zaken die je maar amper kon of wilde missen en steeds vroeg je jezelf af; hoever mag je gaan; kun je maar blijven toegeven en waar ligt nu precies de grens? U moet niet vergeten dat we onderworpen waren aan een sluipend systeem. We spreken in dit chapiter niet over de abstracte zaken als het opgeven van je bestaansvrijheid, honkvast als velen hier zijn, of die van meningsuiting. We beperken ons maar tot de stoffelijke zaken die ons ontnomen werden.

Zoals we reeds verteld hebben, had de meistaking een staartje: alle radiotoestellen moesten naar het stadhuis gebracht worden. Nu kun je als doorgewinterde lezer van nu gemakkelijk zeggen; zoiets doe je toch niet. Maar vergeet niet dat in de dagen de schrik er inzate en dat de overheid precies wist wie zo'n apparaat bezat.

Natuurlijk is er wel gerommeld met de inleveringsbewijzen, maar het merendeel is toch wel op de Dam terechtgekomen.

En verder moesten er dekens worden geleverd, zogenaamd voor oorlogsslachtoffers, maar waar kwamen ze terecht, misschien wel bestemd voor de Oostfrontstrijders en die mochten wat ons betreft blijven bibberen.

En ook je fiets liep gevaar!

202

Vrijstelling vordering van rijwielen
Freistellung Fahrradforderung

De burgemeester van **AMEIDE**
Der Bürgermeister von

VERKLAART dat *Andries van Bruggen*
erkent dass *Molenshaat A III* in deze gemeente,
wonecht *in dieser Gemeinde,*
is vrijgesteld van inlevering van het aan hem *haer* toebehorend heerenrijwiel.
er befreit von Einlieferung des ihm zugehörenden Herrenfahrtrades.

**Omschrijving van het rijwiel,
waarvoor de vrijstelling geldt:**
Umschreibung des freigestellten Fahrrads

Merk: *Bato*

Nummer: *43 115*

Reminrichting: *Remgaphren*

Ureinoer: *Ja*

Kettingkast? *Ja*

Katankaste: *Neen*

Justbeschermer? *Neen*

Umschuttschutser?

AMEIDE *12 Aug. 1942.*

*De burgemeester voornoemd,
Der Bürgermeister*

20052

En de boeren? Koeien, paarden, een deel van de oogst moesten ze afstaan. Zo lees ik in een dagboek: 3 november 1944: "Troepen koeien komen langs de Lekdijk en hobbelen over Sluis naar Achthoven, bestemd voor de Duitse Wehrmacht".

En de vervoermiddelen? Over die zoëven aangestipte rijwielen staat in datzelfde dagboek 2 bladzijden terug: "Ze stonden vanmorgen weer fietsen te vorderen". 'Auto's, luxe en vrachtauto's reden er op den duur amper meer. Van alles konden de hebbers en graaiers gebruiken. Wel is bekend dat een enkele autobezitter zijn wagen voortijdig onder de houtbastenhoop of takkenbossen heeft verstopt. Weer anderen waagden 't een las over het motorblok te leggen, zodat het leek of dat blok ooit gescheurd was. Dan had je kans dat jouw wagen afgekeurd werd en je 'm mocht houden. Dat dit niet zonder risico was, heeft garagehouder Gerrit Hamoen ervaren. Deze werd, na een brief van een verklikker, opgehaald door de Sicherheitsdienst op beschuldiging van automobielen onklaar gemaakt te hebben en zodoende materieel dat rechtens toekwam aan het Grootduitse rijk, onttrokken te hebben. Na een langdurig verhoor in Dordt werd hij de volgende dag weer, bij gebrek aan bewijs, op vrije voeten gesteld.

Met de vraag of je tegenover de bezetters wel mocht liegen en bedriegen, hadden velen aanvankelijk best wat moeite. Op den duur vond het merendeel - door schade en schande wijzer geworden - dat dit wel mocht "als het Nederlandse belang ermee gediend was en de burgers daardoor veilig gesteld werden".

een 'basten'-onderduiker

VERBVM DOMINI MANET IN ÆTERNVM • HENRICVS MEVRS ME FECIT IGOR •

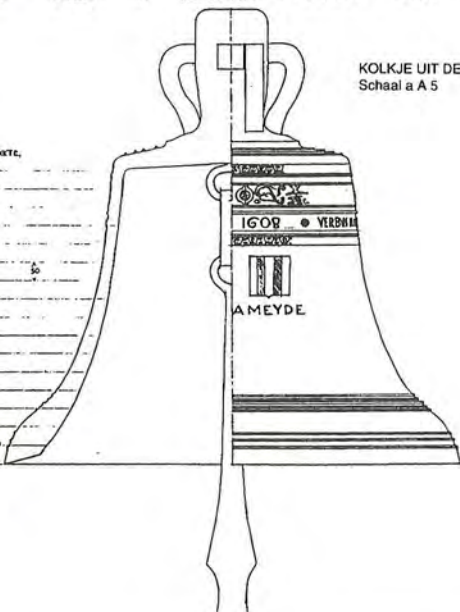
KOLKJE UIT DE GEMEENTETOREN TE AMEIDE
Schaal a A 5

UITBREIDDE MAAT

HOOGDICTE

101	100
98	95
95	90
92	85
89	80
86	75
83	70
80	65
77	60
74	55
71	50
68	45
65	40
62	35
59	30
56	25
53	20
50	15
47	10
44	5
41	0
38	
35	
32	
29	
26	
23	
20	
17	
14	
11	
8	
5	
2	
0	

maten in mm.

AV. JANUARI 1945.

Antony

Ook de Termeise klok ontkwam niet aan vordering.

Eerst maakte Anton Verheij een tekening voor het geval dat deze omgesmolten zou worden.

Na de oorlog kwam de klok, weliswaar gebarsten, weer 'boven water'.

DOLLE DINSDAG

Het is ondertussen 4 september 1944. We hebben zojuist op de boerderij van Goof Spek op de Hogewaard het radiotoestel achter de balen stro vandaan gesleept, het stof eraf geblazen en aangesloten op de clandestien afgetapte stroom. Dit stiekeme gedoe is elke avond vaste prik: je oor vlak bij het toestel en maar aan knoppen draaien in de hoop, dwars door het gekraak van de stoorzender heen, het ding uit te melken om zo doende iets op te vangen van de berichten die Radio Oranje uitzendt.

"Het uur der bevrijding heeft geslagen". Horen we dat goed? Want de snerpemde stem die het grote nieuws wereldkundig maakt, is van niemand minder dan van de minister-president van het Nederlandse kabinet in Londen, Gerbrandy. Maar dit bulletje van ijzer dat in 1941 al de leiding heeft overgenomen van die bonestaak van kaarsvet, De Geer, vergaloppeert zich, zoals later zal blijken. Triomfantelijk laat hij erop volgen: "De geallieerde legers hebben in hun onweerstaanbare opmars de Nederlandse grens overschreden".

Het bericht is te mooi om waar te zijn; zijn programma-makers hadden dan ook een veel voorzichtiger tekst voor hun superieur opgesteld, maar die heeft zojuist via de B.B.C. iets opgevangen van: Breda bereikt! Als een lawine rollen immers de legers naar het Noorden, de Duitse horden voor zich uitdrijvend. Parijs is bevrijd, Brussel en Antwerpen gevallen.

Vind je het gek dat die dag achteraf de naam van 'Dolle Dinsdag' krijgt? De ganse dag tuimelen de geruchten over elkaar heen, het ene nog wilder en droller dan het andere en ze worden grif geloofd. De Moerdijkbruggen gepasseerd, Dordt vrij. Oud nieuws, is het antwoord, ze hebben Rotterdam al genomen. In Den Haag o.a. staan al vroeg in de middag mensen met Amerikaanse, Engelse en Canadese vlaggetjes in de hand ongeduldig te wachten op hun bevrijders.

De feeststemming wordt nog vergroot als ze zien hoe Duitsers en N.S.B.-ers op een schoen en een slof ordeloos oostwaarts vluchten. Pas laat in de middag wint de twijfel het: er valt nog steeds geen geallieerde tank te bespeuren.

HOE DROEF DIE DINSDAG AFLIEP

Wat in de Waard wel te merken was, was dat het front zich gaandeweg noordwaarts verplaatste. Vliegtuigen voeren patrouillevluchten uit, vooral boven grote wegen en rivieren.

Dinsdag 5 september; in de vroege middag wordt voor de wal bij Ameide de Lekboot 6 onder vuur genomen. Kogels scheren rakelings langs de dekkingzoekende kapitein en stuurman, één boort zich dwars door de stuurhut en bodem en treft in de machinekamer onderdeks Bastiaan Gerritsen uit Schoonhoven dodelijk, andere kogels raken nog twee bemanningsleden. Het schip kan nog op eigen kracht naar de Termeise aanlegsteiger komen, waar gewonden en de overleden machinist van boord worden gehaald.

Om ongeveer drie uur vaart ter hoogte van Ameide de zogenoemde Pruisse boot, de Prins Hendrik, die zo goed en zo kwaad als het gaat, de verbinding onderhoudt tussen Rotterdam en Keulen. Even verderop krijgt een eskader jachtvliegtuigen deze raderboot in de gaten en zet de aanval in. De kogels missen hun doel, maar ketsen wel als hagelstenen over de Lekdijk.

Bij de tweede aanval is het keihard raak. In de lengterichting krijgt de boot de volle laag, er vallen slachtoffers en " 't Is niet anders", de hofstee van de weduwe Coba het Lam, vat vlam. De Prins Hendrik, stuurloos geworden, botst tegen de walkant, terwijl de roep om hulp tot in Ameide wordt vernomen. Vliegensvlug haast dokter Van Putte zich met een paar E.H.B.O.-ers naar de plaats des onheils. Terwijl deze bezig zijn gewonden te verbinden komen die metalen monsters opnieuw aangieren. In paniek springen vele opvarenden overboord, maar het is voor onze hulpvaardige arts al te laat. Een kogel heeft zijn borst doorboord en even later is aan dit jonge leven helaas een einde gekomen.

Nimmer zullen we de aanblik vergeten: onze dorpsdokter, amper dertig jaar, wordt op een draagbaar bedekt met een te korte deken - zijn schoenen steken eronder uit- door zijn E.H.B.O.-ers huiswaarts gedragen. Diepe verslagenheid heerst er in ons dorp.

Op 8 september is hij ter aarde besteld. Dominee Vlijm memoreerde bij het open graf het laatste gesprek dat hij met dokter Van Putte had gevoerd over de zin des levens. Dit n.a.v. Bavincks 'Levensvragen', dat hij laatst zijn buurman ter lezing had gegeven.

Op 19 februari 1946 is er officieel een gedenksteen onthuld, door de heer Hansum aangeboden uit naam van heel de burgerij.

Een derde ramp voltrekt zich een enkel uur later. In de buurt van Ammerstol heeft de Lekboot 2, die nog dagelijks vaart van Rotterdam naar Schoonhoven, vice versa, juist vaart geminderd om te meren. Op de 2 hebben zich in tegenstelling tot de 6 wel passagiers gewaagd. Twee matrozen staan klaar om de trossen naar de wal te werpen, als onverhoeds een paar jagers door het wolkendek breken en de Reederijboot, de Twee, onder vuur nemen. Kogels gieren omlaag en een aantal slaat in op het voordek waar de conducteurs Willem de Bie en Willem Hoeyenbos, beiden uit Ameide, in de hut staan. In aller ijil zoeken ze beschutting, benedendeks; Willem de Bie is echter door rondvliegende kogels dodelijk getroffen.

Vier gewonden, onder wie de genoemde matrozen en twee passagiers uit Groot-Ammers worden in ijiltempo met een dienstbus van diezelfde Reederij naar een ziekenhuis in Gouda gebracht.

Een diep-droef einde van een dag die zo veelbelovend begon.

De boot zelf heeft tot het einde van de oorlog als aangeschoten wild in een kreek tussen de rietgorzen gelegen.

Niet lang daarna besluit de directie van de Reederij op de Lek alle personeel op wachtgeld te stellen. Het is immers onverantwoord bemanning en passagiers verder zulke risico's te laten lopen, want het wordt met de dag duidelijker dat er nog hard voor onze bevrijding gestreden zal moeten worden.

het verblijf van de Prins Hendrik tot na de oorlog

EEN BRUG TE VER

Neen, nog eenmaal in diezelfde maand herleeft opnieuw de hoop op een spoedige bevrijding. De geallieerden hebben het plan opgevat de Siegfriedlinie, die bunkerwal van Bazel tot Kleef, rechts te laten liggen en door de Duitse laagvlakte naar Berlijn op te rukken. Dit kan alleen als de Maas-, Waal- en Rijnbruggen in hun handen vallen. Op 17 september razen de luchtvlotten over ons land, als de dag van gister weet ik nog hoe wij vlak voor melkenstijd niet wisten wat we zagen. Zwermen parmantige zweefvliegtuigen, zoals we later vernamen, geladen met duizenden parachutisten, geschut en jeeps, strijken neer op de uitgezochte terreinen. Het plan 'Operation Market' lijkt te lukken. Bij Grave en Nijmegen vallen de bruggen in handen van de bondgenoten, maar bij Arnhem gaat het mis. Na een kolossale slag die negen dagen en nachten duurt, moeten de Engelsen en Polen het opgeven tegen de Duitse overmacht. De opmars is tegen de grote rivieren vastgelopen. Het front verstarde de winter over aan de Bergse Maas. Wel hoorde je voortdurend het gedreun van explosies aan weerszijden van de frontlijn. Voor West-, Noord- en Oost-Nederland zal de bevrijding zeker nog meer dan een half jaar op zich laten wachten en gaan wij een jaargetijde tegemoet dat de naam zal gaan dragen van:

DE HONGERWINTER

Als op diezelfde 17e september des avonds om 6 uur via de Engelse radio het personeel der Nederlandse Spoorwegen wordt opgeroepen het werk neer te leggen, nemen de moffen hun tegenmaatregelen en boycotten alle voedselvervoer. Toch wordt het parool prompt opgevolgd en heel het railverkeer blijft plat, acht maanden lang, ondanks schone beloften van Duitse kant (dubbel loon en extra voedsel), gevolgd door wrede tegenmaatregelen. Er is voldoende eten voor het gehele volk, maar het moet van Noord en Oost naar Midden-Nederland vervoerd worden. De Duitsers doen niets om de hongerende miljoenen te helpen. Ze zeggen alleen maar: eigen schuld, hadden die spoorweglui maar niet moeten staken! Er komt gebrek aan steenkolen en zonder kolen geen gasleverantie, geen elektriciteit, geen licht, geen verwarming. In de gaarkeukens kun je voorlopig nog jouw rantsoentje halen, maar ook dat wordt wekelijks kleiner en kariger.

De hongertochten beginnen. Hoeveel Randstaders, vooral Rotterdammers, zullen er niet door weer en wind door de Alblasserwaard gesjouwd hebben op zoek naar wat aardappels, een literdje melk, een plekje om te overnachten?

De Duitsers gedragen zich als in het nauw gedreven roofdieren. Ze slaan wreed hun klauwen uit: alles wat ze maar gebruiken kunnen, verslepen ze naar het Oosten. Ook werkkrachten hebben ze nodig voor hun oorlogsindustrie. Er worden reusachtige slavenjachten georganiseerd. In Rotterdam worden op 10 en 11 november grote razzia's gehouden. Scheepsladingen slachtoffers hiervan zijn langs gekomen. Vlak voor Ameide voer zo'n geknotte Rijnaak op een zandbank en van het oponthoud, vanwege dit zogenaamde ongeluk, hebben dorpsbewoners dankbaar gebruik gemaakt om de opgepakten op het schip van voedsel te voorzien.

Een laatste weliswaar rake stuiptrekking der moffen is geweest het lanceren van lange-afstandsraketten, de zgn. V 1 's, die bedoeld waren in Engeland hun verwoestend werk te doen. Van verre hoorde je zo'n ding al aankomen. Je hield je adem in, want haperde zo'n kreng, dan sloeg die voortijdig hier letterlijk als een bom in.

De V 2 volgde, die vloog nog sneller. Geruisloos als een dief in de nacht was die eerste raket!

Een geweldige domper was het door de Duitsers ingezette Ardennen-offensief dat op 16 december 1944 startte. Tijdens de kerstdagen leverden zij zware gevechten bij Bastogne, die uiteindelijk in hun nadeel afliepen. Ook de Luftwaffe schraapte alles bij elkaar wat vliegen kon en leverde een laatste krachtsinspanning. Op Nieuwjaarsdag 1945 kwamen o.a. hier honderden toestellen laag over op weg om bevrijde vliegvelden in het Zuiden te bestoken. Als reactie daarop ging ondermeer de Viaanse brug de lucht in.

Op 5 januari 1945 lukte onze bevrijders dit en het wilde maar niet tot Termeinaars doordringen -hoewel zij de dreun gehoord en de schok gevoeld hadden- dat het niet 'dimstig' was. De bogen en - naar men na een enkel uur vernam - het onderstel waren gewoon weg?

Speciale vernielingsploegen vernietigen haveninstallaties, blazen kademuren op en zetten zinloos polders onder water. Evenzo steken deze vandalen dijken door bij Asperen o.a., blazen de bruggen over het Zederikkanaal bij Vianen op en brengen zelfs onder Arkels station en de watertoren van Meerkerk springstoffen aan. Op een gegeven moment komt er slechts enkele uren per dag water uit de kraan.

RUSSEN ALS BESCHERMERS

In diezelfde benauwde periode heeft de bewaking van het Tienhovense veer voor veel tumult gezorgd. In het najaar wordt het veerhuis en het gemeentehuis gevorderd voor militairen. Het waren eigenlijk Russen, die hun krijgsgevangenschap verwisseld hadden met een dienstverband bij de Duitse weermacht. Tot taak hadden zij de wacht te betrekken bij het overzetveer, scherpe controle uit te oefenen en ervoor te zorgen dat heel Termei en Tienhoven prompt om acht uur binnen was en het dorp pikkedonker bleef. Er is zelfs een periode geweest dat we om 7 uur huisarrest hadden.

Nu was het een primitief slag soldaten. De tijd leerde dat jij wel voor die akelige Mongolen moest oppassen. Ja, zo noemden wij ze, maar dat waren het niet: zij kwamen eigenlijk uit de Oekraïne.

Veerman Janus van den Berg moet een heleboel met hen te stellen hebben gehad.

Overdag hadden zij weinig omhanden en van verveling schoten zij op van alles. Zelfs de veerbel aan de overkant van de Lek moest het ontgelden. Dat was een schitterend mikpunt en de littekens zijn nog te zien in de bel, die nu naast het woonhuis van zoon Adrie van den Berg, Lekdijk 39 te Ameide, tot rust is gekomen.

Aanvankelijk heeft de opgeschoten jeugd die handlangers behoorlijk uitgedaagd en uitgelachen. Zo hadden zij bijvoorbeeld een stel dienstfietsen tot hun beschikking, maar zij konden niet fietsen, dus dat moest geleerd worden. Een extra moeilijkheid voor hen

was dat hun uniformen kennelijk op de groei waren aangeschaft, want het kruis van hun broek hing ongeveer tussen hun knieën.

En dat is wat lastig afstappen. Vandaar dat ze, als zij zich al een beetje zwieberend overeind konden houden, zich gerust pardoos lieten vallen, als zij onraad vermoedden. Met een rotgang, karabijn op de rug, kwamen zij even over acht bij Hannes de Smid de dijk af om ons jongens die een beetje kat en muis met hen speelden, naar binnen te knallen, want schieten konden ze. Je van achteren besluipen konden ze ook en dan je persoonsbewijs inpikken. Je werd dan gesommeerd in 'koeterslavisch-duits' morgen dat ding weer op te halen in het café. Je betaalde dan f 15,- boete en meestal werd je dan eerst aan een klus gezet: aardappels schillen, hout hakken, stoep en straat vegen -heel de Dijk, een stuk Achterweg, de Fransestraat en de Dam... of zelfs een uur lang zingen!

Wat deze overlopers ook konden, dat was drinken. De zuipschuiten deden goede zaken met zwarthandelaren uit Rotterdam en omgeving, die aan hen schnaps, wodka en zelfs spiritus aanboden in ruil voor vlees. Vandaar dat zij er bij nacht en ontij op uittrokken om in de weilanden een en ander mee te pikken. Nu gold dit helaas ook van anderen, die op deze wijze hun vleesvoorraad trachtten aan te vullen, of enkel hun portemonnee te spekken.

Behalve die Mongolen zat Termei en omgeving op het laatst bij tijd en wijle bomvol militairen. Hun stukje te verdedigen bodem kalfde alsmaar af.

Verenigingsgebouw, scholen, achterhuizen van boerderijen en zelfs het koor van de Hervormde en de hele Gereformeerde kerk werd bivak. En bij herhaling kregen burgers weer inkwartiering.

Deze troepen wierpen zich niet zozeer op als onze beschermers, maar hielden zich meer bezig met de vraag: hoe overleven we 't? Onder hen waren er die contacten zochten met de ondergrondse om te deserteren. Toch zijn er ook staaltjes van fanatisme getoond. Of was het doodgewoon kadaverdiscipline? Heeft me zo'n schildersknecht van baas-Hitler, midwinter '44 een stel gebouwen van spreuken-mit-viel-Sieg erin, voorzien. En eerlijk is eerlijk: die Gefreiter kon fraai Gotisch schrift produceren. Kent u ze nog?

"Mauern brechen, deutsche Herzen nicht."

"Am Ende steht der deutsche Sieg."

"Dieser Krieg muss zum grössten Sieg der Geschichte werden."

"Deutsche Herzen erringen den Sieg."

DIEF EN DIEFJESMAAT

Op een nacht begin maart '45 arresteerde de Russische patrouille enkele concurrenten, vier man die doende waren schapen te stelen. In optocht ging het de volgende dag naar de Dam, waar diefjesmaat de dief liet opsluiten onder het Stadhuis. Maar wat gebeurt er? Vlak voor ze naar Dordt zouden worden gebracht, zijn de vogels plots gevlogen met achterlating van een geknevelde veldwachter Vogel.

Op dat moment is er reeds maanden terug met toestemming van de Sicherheitsdienst 's nachts een soort boeren- en burgerwacht ingesteld ter bescherming van schapen en jongvee in wei en hok.

Maar ja, tegen gewapende overvallen begin je niet veel. In de nacht van 20 op 21 april '45 beslopen de Russen die wacht en dwongen hen met geweld huiswaarts te keren. Bij het krieken van de morgen miste Kees Versluis uit het bogerdje vlak bij huis zijn hitje. Kees, door de bank genomen, de goedmoedigheid zelve, nam dit niet. Met zijn blauwe kiel nog aan is hij gaan spoor zoeken. Dit leidde inderdaad naar het veer. De doerakken, die zogenaamd van niets wisten, konden moeilijk weigeren deze verbolgen fietser over te laten zetten en al informerend is Kees de Noorder Lekdijk gaan volgen. De blauwkiel gaf geen krimp, hoewel de mensen die hij aansprak, hem meestal niet verder konden helpen. Totdat hij tot zijn eigen stomme verbazing -in het begin van de middag peddelde hij reeds in de buurt van Krimpen- in de verte zijn hitje ontwaarde, gewillig meesjokkend achter een fietser an, vast dien bietser! Nu oppassen, dacht volhouder Kees, en warempel, hij had dubbelgeluk, want een paar huizen verder kwam hij een agent tegen, die juist zijn ronde begon.

's Middags werd Kees met zijn herkregen eigendom met gejuich op de Achterweg en de Hogewaard begroet. Drie Russen zijn de volgende dag door de Feldgendarmerie naar Vianen gebracht.

HONGER IS EEN KWAAD BEEST

Dat het met de eigen voedselvoorraad ook niet bijster goed gesteld was, blijkt uit de berichten dat er in oktober een gaarkeuken wordt ingericht in het koetshuis, dat is in de Fransestraat, beneden de zaal van Diepenhorst. De pollepel zwaait er Piet van der Graaf, zijn vrouw Anna met hulpen roeren om strijd in de gamellen en de kookpotten, van de boeren geleend, en wetten de messen. Neen, geen aardappelschilmesjes, want de piepers worden in de schil gekookt en tot hutspot verwerkt. En opvallend veel brekebenen onder de koeien zorgen voor even zoveel noodslachtingen, zodat de pot gekruid kan worden met aardig wat vetigheid. Eerst is die keuken alleen bestemd voor de schoolkinderen, maar later kan eenieder daarvan gebruik maken. De spoeling werd weer dunner toen vluchtelingen uit de Bommelerwaard in ons dorp neerstreken en bedelden om, och mocht het zijn, 'half pension'. Ook voor hen bood de gaarkeuken enig soulaas.

In de rij voor de tabakswinkel in de Fransestraat

Behalve honger was er het spook van de kou. Tegen dat laatste hielpen de langs komende schepen vol stukkolen, soms. De bemanningen waren best tuk op rui- len en in het poosje tussen zonsondergang en spertijd werden doorgaans aardige nood-zaken gedaan, maar heel soms ging het mis. Bijvoorbeeld op de laatste woensdag van januari '45. Het gerucht ging dat er sleepboten voor de wal lagen.

Handkarren beladen met ruilspulletjes bolderen door het dorp op naar de dijk. Alles konden die opvarenden gebruiken: kazen, konijnen, een kistje sigaren, vet en shag en schoenen. Je bracht dan je handel naar het vooronder en daar werd de ruil beklonken, waarna het kolen opscheppen kon beginnen.

Ineens flitst een grote schijnwerper aan en is er geschreeuw van "Grüne Polizei, weg, weg". Die Kriegsmarineman die plots uit de kajuit opduikt, schiet in het wilde weg, waarna de bunkeraars maken dat ze wegkomen. Zelfs de zakken kolen die al aan wal waren gebracht, slepen die gemene lui weer aan boord en boot met buit vaart af, lege karretjes achterlatend... Foetsie ietsie voedsel voor huisgezin en fornuis, terwijl kolenboer Aart de Wit, die gul aan iedere ruiler zakken had geleend, ernaar kan fluiten.

Ja, honger is een wild beest. Absurde prijzen worden er gevraagd voor het broodnodige, maar de woekeraars krijgen op dinsdagmorgen 3 april een ernstige waarschuwing, weliswaar niet thuis, echter niet mis te verstaan. Om de honderd meter zijn die nacht stiekem op deuren en palen in Tienhoven, Ameide en Meerkerk biljetten geplakt, waarop zwart op oranje gedrukt staat: **Zwarthandelaar, uw straf ligt kant en klaar. Zwarte boeren, volksgevaar.** En verder stond er nog iets op over clandestiene slachters die bloedhonden zijn, en over dievenbende. De tekst maakte op ons, jongens, minder indruk, maar die kleur: het leek wel feest!

De toestand wordt aldoor nijpender, tot in februari 1945 in het holst van de hongerwinter de Duitsers akkoord gaan met een voedseltransport, geschenk van het Zweedse Rode Kruis. Zeven maal varen scheepsladingen de haven van Delfzijl binnen. Vandaar wordt het meel overgeladen op lichters die het naar de hongerende Randstad brengen, waar vier miljoen mensen op de rand van de hongerdood leven. Ook hier is het vanuit Rotterdam aangevoerd en hebben de bakkers elk gezin een wittebroodsweek bezorgd.

Dit zogenaamde Zweedse wittebrood is als een wonderbare spijziging ervaren. De naam 'wit' verdiende het eigenlijk niet, want door de samenstelling van twee delen roggemeel tegenover één deel bloem kreeg het een onbestemde kleur, maar iedereen was zo onder de indruk van de kleur dat deze luxebroden de geschiedenis zijn ingegaan als witbrood. En niet te vergeten de smaak; heel ander dan dat kleffe regeringsbrood, waarvan we op het laatst anderhalf sneetje per dag kregen.

Eind april worden de grote steden getrakteerd op een vreedzaam bombardement. Geallieerde transportvliegtuigen krijgen toestemming om voedseldroppings uit te voeren op afwerpterreinen in het gebied tussen Den Haag, Leiden en Rotterdam. Na deze maanden van ontbering lijkt deze Operatie Manna bij stralend lenteweer plotseling een wonderbaarlijk Sint-Nicolaas, een onvergetelijke strooi-ochtend. Vele hongerenden zullen die dag heugen waarop de voorjaarslucht zich vulde met aanzwellend motorgeronk en de geallieerde bommenwerpers, eskader na eskader, hun pakketten afwierpen. Behalve die mannaregen zat er nog wat in de lucht zat, namelijk het gerucht dat het einde van het Derde Rijk naderde.

De voedseldroppings bij Ypenburg op 29 april 1945

In het geheim bestond er binnen Ameide en Tienhoven reeds een afdeling van de Binnenlandse Strijdkrachten, die twee groepen telde; een Bewakend Gedeelte en een Strijdend Gedeelte. Dat S.G. bestond voor het merendeel uit oud-militairen en is in die dagen in volle paraatheid gebracht. De B.S. bivakkeerde aanvankelijk op de boerderij van Goof Spek en vervolgens op zolder bij Klaas den Oudsten, maar had het consigne nog niets te ondernemen.

Ondertussen was er in de Heimat heel wat voorgevallen. Het lied van de rattenvanger van Berlijn was definitief uit, stad en land aan flarden geschoten. Het Rode leger vocht in de straten van Berlijn. Hitler was op de valreep van zijn carrière in de gauwheid nog getrouwd met zijn Eva Braun, maar het stel wachtte hun wittebroodsweek en het Russisch bezoek niet af. Bruidegom en bruid gaven er de brui aan en pleegden zelfmoord, nadat Hitler alle macht - en die stelde haast niks meer voor - had overgedragen aan Grossadmiral duikbootman Dönitz.

DIT WONDER BIJZONDER...

Het is vrijdag 4 mei 1945. Die avond neemt een mengeling van vreugde, voldoening, emotie en verwarring wild bezit van ons. Plotseling vliegen deuren open en stromen de mensen de straat op. Snel als de wind gaat het gerucht van mond tot mond: ons lieve land is vrij. Even na achten heeft 'Herrijzend Nederland' het bericht gebracht: "Duitsland heeft gecapituleerd"!

Eindelijk, we konden het bijna niet geloven. Zeker niet toen even later de Slaven van het Befehl weer present waren om met het geweer in de aanslag heel het dorp naar binnen te jagen. In huis geschoten hoorden we de Jaarsvelders aan de overkant nog juichen en zingen van 'Oranje boven, leve de Willemien'.

Binnenshuis is er gehuild, gedankt en gezongen.

Twee Duitse soldaten ergens in Ameide ingekwartierd: Herbert, een Berlijner, barst in snikken uit, huilt om zijn vrouw. Zal hij haar ooit terugzien? En de ander, Karl Schmidt neemt plaats achter het orgel en met tranen in de strot welt 't op, terwijl hij zichzelf begeleidt: "Nun danket alle Gott" en het "Ehre sei Gott in der Höhe".

Ameide. Ned. Herv. Kerk

De volgende morgen is onder het gelui van het stadhuis klokje de driekleur op de toren gehesen. En in minder dan een uur was heel het dorp getooid met vlaggen, voi rood, wit en blauw met een zwier van oranje erboven. In de winkel van Van Toor waren speldjes te koop. Vader van Toor had met zoons, dochters en vrienden de laatste weken al van oranjelint dat ze jaren bewaard hadden, sierspeldjes gemaakt. Niet lang daarna karden we met onze fietsen, die we haastig onder de basten vandaan gesleept hadden, onder een haag van vlaggen luid rinkelend en triomfantelijk door Ameide.

Gek, wat me nog helder voor de geest staat, dat zijn die blije snuiten en daartussen die spzierende verklede Russen met hun steenkoude gezichten. Wie weet wat hun te wachten stond, maar dat is weer zo'n idee achteraf.

's Middags is er een dankdienst gehouden in de Hervormde kerk, waarin voorgingen de beide plaatselijke predikanten Poot en Vlijm. De danktoon uit de 66e Psalm, de verzen 5 ("Een net belemmerd' onze schreden...") en 6 ("Door 's Hoogsten arm 't geweld ontogen") heeft luid geklonken. Gelezen is de 46ste Psalm, waarna de Hervormde predikant Poot vooringing in gebed. Hierna hield de Gereformeerde dominee Vlijm een meditatie, met als tekst Psalm 118 :23: "Dit werk is van den Heere geschied, en het is wonderlijk in onze oogen. " Na deze terugblik op wat geweest was, stond dominee Poot stil bij het heden met als uitgangspunt de tekst uit diezelfde psalm, de verzen 24 en 25: "Dit is de dag dien de Heere gemaakt heeft, laat ons op dien ons verheugen en verblijd zijn. Och Heere, geef nu heil, och Heere, geef nu voorspoed".

Na deze dankstond stroomde de kerk leeg en die avond heeft een ieder die dat maar kon, om acht uur de rede van onze vorstin Wilhelmina beluisterd.

de B.S. achter het stadhuis

Daarna gaf de muziek nog een concert op de Dam. Zondag werd er opnieuw in een stampvolle kerk een dankstond gehouden. Rijke stof voor de lofprijzing: "De Heer heeft grote dingen aan ons gedaan, dies zijn wij verblijd". 's Avonds deed het gerucht de ronde dat de Tommy's over tien minuten zouden arriveren. Niets van waar, enkel de 'veerlieden' met hun geknal. Ook op maandag bleef de B.S. op zolder, maar dinsdag is de grote dag geworden. De Dam stond tjokvol wachtende mensen, maar voorlopig viel er geen bevrijder te bekennen.

's Middags echter daar komen ze an, rataplan, onze bevrijders. Het zijn niet de verwachte Canadezen, maar een Belgische brigade die is ingedeeld bij het eerste Canadese leger.

Plechtig, heel aarzelend eerst dan krachtiger klonk het Wilhelmus, gevolgd door zwak driewerf hoera-geroep.

Niet voor iedereen was het een dag van glorie en victorie.

Laat ons niet vergeten dat er gezinnen waren die tobden met al te vers en onverwerkt gemis. En ouders die in grote onzekerheid verkeerden hoe het met hun 'jongens' zou zijn, sommigen ondergedoken, anderen in Duitsland of overzee. En dan die andere categorie die moest vrezen dat het recht zijn loop kreeg. De B.S. had immers de opdracht om de verdachte elementen uit onze dorpsgemeenschap op te halen. Lieden die lid van de N.S.B. waren geweest, enkelen hadden zelfs het zwarte landwachtuniform gedragen. Op die wijze uitgedost verschenen ze dan ook weer omringd door de mannen in de blauwe overalls met oranje armbanden om de rechtermouw, en erachter een stoet van oud en jong.

Verder werden opgehaald de meiden die het met moffen gehouden hadden, zwarthandelaren die grof geld verdiend hadden aan de weermacht en een enkele stille verklikker. Spoedig zijn deze afgevoerd naar Gorkum, waar zij in de Willemskazerne, later in de voormalige suikerfabriek 'Hollandia' met 500 anderen zijn opgesloten. Echt ernstige gevallen waren er niet onder hen, allen zijn na langer of korter tijd weergekeerd.

Ach, laat ons in dit hoofdstuk er verder maar het zwijgen toedoen; fout en goed, goed en kwaad lagen en liggen zo dicht bij elkaar. Eindigen met wat de dichter J.C. Bloem zo onvergetelijk mooi heeft gezegd in zijn gedicht 'Na de Bevrijding':

*'Schoon en stralend is, gelijk toen, het voorjaar,
koud des 's morgens, maar als de dagen verder
opengaan, is de eeuwige lucht een wonder
voor de geredden.*

*In 't doorzichtig waas over de brake
landen ploegen weder de trage paarden
als altijd, wijl nog de nabije verten
dreunen van oorlog.*

*Dit beleefd te hebben, dit heelhuids uit te
mogen spreken, ieder ontwaken weer te
weten; heen is, en nu voorgoed, de welhaast
duldloze knechtschap -*

*Waard is het, vijf jaren gesmacht te hebben,
nu opstandig, dan weer gelaten, en niet
één van de ongeborenen zal de vrijheid
ooit zo beseffen.'*

GEDENKEN TOCH

'Dit wonder bijzonder gedenken toch'. Deze regel uit Valerius' Gedenck-clanck, n.a.v. gebeurtenissen in de Tachtigjarige oorlog, geldt in niet mindere mate voor onze situatie in 1945.

En een halve eeuw nadien? Staat er niet in Leviticus, hoofdstuk 25 vers 10: 'Gij zult het vijftigste jaar heiligen en vrijheid in het land afkondigen voor al zijn bewoners, een jubeljaar zal het voor u zijn'.

Het is voorbij, o voorgoed voorbij", zei de één. "Nu begint het pas", zei de ander, "vergis je niet; het moeilijke komt nog. In de praktijk van het normale leven de vrede-doen waar we vijf jaar lang over gepraat en van gedroomd hebben. Neenzeggen tegen geweld, beestachtigheid, rechtvaardig zijn, liefde voor de medemens...".

Terugblikkend vraag je je nu af of wij, ondanks alle moed en menslievendheid van tal van rechte vaderlanders ons als natie niet een beetje moeten schamen over wat wel gedaan en gezegd is en over alles wat werd nagelaten en waarover is gezwegen.

En daarbij: wat is goed, wat is fout? Weet u nog dat onze buurt ontzet uitriep: "De Russen staan in Polen"? Dat was in september 1939, niet beseffend dat in 1944 diezelfde roep velen met nieuwe hoop zou vervullen.

Wie is er feitelijk 18-karaats geweest; fouten zijn er gemaakt, en dat in beide kampen. Heftige discussies zijn er o.a. gevoerd over de internering en de behandeling na 5 mei 1945 van bepaalde figuren uit onze samenleving. Mogen we dit met één voorbeeld illustreren.

Burgemeester Luyendijk was zo'n omstreden figuur. U hebt in dit werkje al een en ander van hem vernomen, positief en negatief. Levendig herinner ik me hoe hij huisarrest kreeg en enkele keren per dag zich had te melden bij de baas van de B.S., die zetelde achter het burgemeestersbureau. Dat moet wat voor hem geweest zijn. Hij was een magistraat die aangebleven was. Te lang, meent u? Laat ons er begrip voor hebben dat de functie van het burgemeesterschap in die jaren enorm moeilijk is geweest. Zo iemand was uiteraard bij uitstek de aangewezen man om bemiddelaar te zijn tussen bevolking en bezetter om het lot van zijn mensen zo draaglijk mogelijk te houden. Maar hoe lang mag je naar ambtseer en geweten aanblijven en op welk punt zeg je: dit is de grens?

Onze burgervader is zo'n grensbewindhebber geweest; dat wel, maar toch... Een aardig voorbeeld dat de man typeert: in juni 1943 is zijn collega uit Gorkum, Van Rappard - zo'n baas van tot hiertoe en niet verder - reeds een paar weken bij hem ondergedoken tot het moment dat zijn ambtgenoot het in zijn hoofd haalt ten aanschouwen van ingezetenen op de dijk een rondedansje van vreugde te maken. Dit gebeurt, als er tijdens een luchtgevecht boven ons dorp een Duitse jager wordt geraakt en in de polder als aangeschoten wild neerduwrelt. Van Rappard meldt daarop in zijn lijvig boekwerk **Hoe was het ook weer?** dat hij het toen geraden vond elders onderdak te zoeken. Tot eind november '45 bleef Luyendijk buiten functie. Daarna is hij in ere hersteld en mocht zijn ambt opnieuw bekleden.

Een andere vraag die de jaren door velen onzer heeft bezig gehouden is: hebben wij onze deuren wel royaal genoeg opengezet, of voldoende handen uitgestoken? Hadden we niet meer een cordon moeten vormen om onze bedreigde medeburgers heen, zo van: kom je aan hen, kom je aan ons? Nu kun je als dorpsgemeenschap wel vergoelijkend zeggen: we wisten niet beter. Deportatie heette bijvoorbeeld eerst nog evacuatie en vergassen was 'een speciale behandeling'. Vergeet niet dat, hoewel in september 1943 illegale bladen melding maakten van gaskamers, ook onze Londense regering doof bleef.

Er is heus niet alle reden voor trots, maar we behoeven ons gelukkig voor de schaamte niet te schamen.

Dat is allemaal achteraf, maar 't klaagt wel aan; de evangelist Mattheüs houdt ons in zijn 25ste kapittel de spiegel voor:

'Ik ben een vreemdeling geweest en gij...; Ik ben in de gevangenis geweest, en gij...?'

Aangrijpend staat in een klein gedicht van Ida Vos één van deze minsten uit de talloos vele miljoenen getekend:

*'Zij had een onvoldoende
voor aardrijkskunde
die laatste dag
maar wist een week later
precies waar Treblinka lag
héél even maar.'*

INHOUDSOPGAVE

Ten geleide	3
Gedenken	5
Voor de oorlog	6
Bij onze Oosterburen	8
Op Hollands erf	10
Vaderlandsliefde en oranjegloed	11
Stempelen en steun trekken	12
Dreiging	14
De mobilisatie	15
Zwaar weer op til	17
De tiende mei	18
Het feest dat niet doorging	19
De oorlog dichtbij	21
Van Rotterdam tot het bittere einde	23
Ons land bezet	24
Tussen hoop en vrees	25
De duimschroeven aangezet	27
Ameide krijgt inkwartiering	29
Vreemde vogels	31
Wachter, wat is er van de nacht en de dag?	33
De Halifax BB-375 neergestort	34
Al maar meer narigheid	36
Het drama der joden	38
Nieuwe orde, lege borden	41
Van verzetjes en stil verzet	43
Indië-gangers	45
Lichtpuntjes in het aak'lig nachtelijk zwart	46
De melkstaking april/mei 1943	47
Termei staakt mee	47
De staking gebroken	48
Het woord is aan den strijd	51
Ameide actief	53
Het leger der gezochten	54
De Zaaier	55
Een maaier ging uit ...	57
De spitters van Pasen '44	58
Ameide uitgekamd	60
Geruchten van razzia's	63
Nimmer weergekeerd	64
Vordering	66
Dolle Dinsdag	69
Hoe droef die dinsdag afliep	70
Een brug te ver	72
De hongerwinter	72
Russen als beschermers	75
Dief en diefjesmaat	77
Honger is een kwaad beest	78
Dit wonder bijzonder...	81
Gedenken toch	85

